

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 118. szám

2018. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Adámi Mária: Pünkösöd: beteljesedés / 1

tanulmányok

Tubán József: Formai és tartalmi kritériumok az igehirdetésben II. / 5

Mezei Emese: A lutheránus ikonográfia kialakulása és emlékei a XVI. században.

„[...] a feszület, mely itt áll, nem az én Istenem, hanem csupán egy jel”. / 12

Szakács Tamás: A tudomány időfogalma és a páli megigazulás.

Kauzalitás a modern fizikában és Pálnál. II. / 17

Dedinszky Gyula: Különleges felnőttkatekézis / 28

szerkesztőségünk postájából / 33

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 118. szám – 2018. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,

Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Pünkösd: beteljesedés

¹⁴Ekkor előállt Péter a tizeneggyel, felemelte a hangját, és így szólt hozzájuk: „Zsidó férfiak, és Jeruzsálem minden lakója! Vegyétek ezt tudomásul, és figyeljetelek szavaimra! ¹⁵Mert nem részek ezek, ahogyan ti gondoljátok, hiszen a nap harmadik órája van. ¹⁶Hanem ez az, amiről Jóel így prófétált:

¹⁷Az utolsó napokban, így szól az Isten, kitöltök Lelkemből minden halandóra, és prófétálnak fiaitok és lányaitok, és ifjaitok látomásokat látnak, véneitek pedig álmokat álmodnak; ¹⁸még szolgálaimra és szolgálóleányaimra is kitöltök azokban a napokban Lelkemből, és ők is prófétálnak. ¹⁹És csodákat teszek az égen fenn, és jeleket a földön lenn: vért, tüzet és füstfelleget. ²⁰A nap sötétté válik, és a hold vérré, mielőtt eljön az Úr nagy és fenséges napja. ²¹Aki azonban segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni fog.

²²Izráelita férfiak, halljátok meg ezeket az ígéket! A názáreti Jézust, azt a férfiút, akit az Isten igazolt előttetek erővel, csodákkal és jelekkel, amelyeket általa tett az Isten közöttetek, ahogyan magatok is tudjátok, ²³azt, aki az Isten elhatározott döntése és terve szerint adatott oda, ti a pogányok keze által felszegeztétek és megöltétek. ²⁴De őt az Isten, miután feloldotta a halál fájdalmait, feltámasztotta, mivel lehetetlen volt, hogy a halál fogva tartsa őt. ²⁵Mert ezt mondja róla Dávid:

Láttam az Urat magam előtt mindenkor, mert jobбом fölöl van, hogy meg ne inogjak. ²⁶Azért vidult fel a szívem, és ujjongott fel a nyelvem, még testem is reménységben fog nyugodni, ²⁷mert nem hagyod lelkemet a halottak birodalmában, azt sem engeded, hogy Szented elmúlást lásson. ²⁸Megismerttetted velem az élet útjait, betöltesz engem örvendezéssel a te orcád előtt.

²⁹Atyámfiai, férfiak! Nyíltan megmondhatom nektek ősatyánkról, Dávidról, hogy meghalt, és eltemették, sírja is nálunk van mindmáig. ³⁰De próféta volt, és tudta, hogy az Isten esküvel fogadta neki, hogy véréből valót ültet a trónjára; ³¹ezért előretekintve, a Krisztus feltámadásáról mondta azt, hogy nem marad a halottak birodalmában, és teste sem lát elmúlást. ³²Ezt a Jézust támasztotta fel az Isten, aminek mi valamennyien tanúi vagyunk. ³³Miután tehát felemeltetett az Isten jobbjára, és megkapta az Atyától a megígért Szentlelket, kitöltötte ezt, amint látjátok is, halljátok is. ³⁴Mert nem Dávid ment fel a mennyekbe, hiszen ő maga mondja: Így szól az Úr az én uramhoz: Ülj az én jobbjomra, ³⁵amíg ellenségeidet lábad számolyává teszem. ³⁶Tudja meg tehát Izráel egész háza teljes bizonyossággal, hogy Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten: azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek.”

³⁷Amikor ezt hallották, mintha szíven találták volna őket, és ezt kérdezték Pétertől és a többi apostoltól: „Mit tegyünk, atyámfiai, férfiak?” ³⁸Péter így válaszolt: „Térjetelek meg, és keresztkedjetelek meg valamennyien Jézus Krisztus nevében, bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát. ³⁹Mert tiétek ez az ígéret és gyermekeiteké, sőt mindazoké is, akik távol vannak, akiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk.” (ApCsel 2,14–39)

„»Mi akar ez lenni?«” (ApCsel 2,12) Ma is aktuális a kérdés pünkösddel kapcsolatban. A három fő egyházi ünnep közül ez az, amelynek a szekularizált ember számára egyáltalán nincs értelme. Vagy csak annyi, hogy az extra szabadnapnak köszönhetően egy további hosszú hétvégét tölthet pihenéssel, kikapcsolódással. Mi akar ez lenni? Az első pünkösöd szem- és fültanúinak

Az első pünkösöd szem- és fültanúinak kérdése máig visszhangzik

kérdése máig visszhangzik és még mindig magyarázatra vár.

A karácsonyi történesek értelmét angyalok közvetítették az érintetteknek. Nagypéntek és húsvét jelentőségét maga Jézus magyarázta el

utólag tanítványainak. Pünkösöd az első olyan Krisztus-esemény, amelyet egy ember, méghozzá egy Szentlélekkel betöltött ember feladata értelmezni a hallgatóság számára. Ezzel pedig megszületik a keresztyén igehirdetés.

Pünkösöd jelentősége ugyanis nem csupán abban áll, hogy innen számíthatjuk az egyház történetét, a Krisztust követő első közösségek kialakulását. Pünkösöd egyszersmind a prédikáció

Pünkösöd egyszersmind a prédikáció eredete is,

eredete is, és ettől kezdve minden prédikáció pünkösöd kontextusában szólal meg, és így kell, hogy megszólaljon. Péter apostol első nyilvános tanúságtételét tartalmi hangsúlyai szempontjából

ból egy fajta mintának is tekinthetjük minden igehirdetés számára.

Péter szavai választ adnak a hallgatóság által feltett döbönt, érdeklődő és egyesek részéről gúnyos hangsúllyal megszólaló kérdésre: mi akar ez lenni? Beszéde nekünk is segíthet, amikor pünkösöd értelmét keressük, és megpróbáljuk azt közvetíteni.

Az apostol elsőként a jelenlévők soraiból érkező, cinikus és megvető értelmezési kísérletre reagálva azt mondja el, mi nem történt: „»[...] nem részek ezek«” (ApCsel 2,15). Nem felháborodott hangsúllyal teszi ezt, nem magyarázkodik, hogy ez miért lehetetlen. Egy csöpp humorral, egyszerűen a józan észre és a zsidó vallási szokásokra apellál: „»[...] a nap harmadik órája van.«” (ApCsel 2,15) Racionálisan is érthető, hogy reggel kilenc órakor nehéz máris részegnek lenni, de a zsidók számára ez különösen is elképzelhetetlen volt. Ebben az időpontban került sor ugyanis a mindennapi reggeli áldozat bemutatására a templomban. Így a zsidó vallás hívei számára ez az időszak a hagyományos reggeli ima idejévé is vált.

Péter ezután rátér arra, hogy mi is történt valójában. Számára azonban nem csupán az a fontos, hogy elmagyarázza és vallásilag besorolja a pünkösdi eseményt. Nem csak azt akarja elmondani, mi történt, hanem azt is, hogy ez mit jelent. Ehhez pedig a zsidó hallgatósága számára megszokott formát, az írásmagyarázat eszközét használja. Az ő nyelvükön szól hozzájuk, beszédét az általuk jól ismert és tekintélynek tartott ószövetségi idézetekkel támasztva alá.

Elsőként azt emeli ki, hogy az imént tapasztalt hang- és fényjelenségek, illetve Istennek idegen nyelveken felhangzó dicsőítése egy ószövetségi prófécia beteljesedése: „»[...] ez az, amiről Jóel így prófétált«” (ApCsel 2,16). Ezzel egyszersmind történeti kontextusba is helyezi az eseményt, és kijelenti, hogy pünkösöd beköszöntével egy új korszak kezdődött el. Eddig csak kiválasztott em-

berek egy-egy adott feladat elvégzésére kapták meg Isten Lelkét. De mostantól bárki részesülhet a Szentlélek ajándékában – nemre, korra és társadalmi státusra való tekintet nélkül.

Mit takar az itt leírt, újfajta prófétaság fogalma? Luther értelmezésében ez „Isten ismerete Krisztus által, melyet a Szentlélek gyújt meg, és az evangélium igéjével lobbant lánggra”.¹

Péter másodsorban úgy mutatja be pünkösd történéseit, mint Isten cselekvésének és tervének részét. Ezt pedig úgy teszi, hogy Jézus személyéhez, halálához és feltámaszásához köti. Jézus életét úgy beszéli el, hogy abban kiemeli Isten szerepét minden egyes mozzanatnál. Ugyanakkor az emberek felelősségét sem felejt el aláhúzni, azt, hogy ők ellene döntöttek: „[...] azt, aki az Isten elhatározott döntése és terve szerint adatott oda, ti a pogányok keze által felszegeztétek és megöltétek.» (ApCsel 2,23)

Jézus történetét nem lehet semleges formában elmondani. Szembesíteni kell az embereket azzal, hogy azt, akire Isten igent mondott, ők elutasították. Ez egyben az elé a kérdés elé is állítja őket, hogy a továbbiakban melyik felfogáshoz akarnak csatlakozni. Elhiszik-e, hogy Jézus valóban az, akinek Isten mondja őt, és akiben beteljesednek a Dávidnak adott ígérek?

A Lélek eljövételének a názáreti Jézus élete, munkája, szenvedése, halála, feltámasztása és mennybemenetele a közvetlen előzménye és feltétele – hangsúlyozza Péter. „Miatán tehát felemeltetett az Isten jobbára, és megkapta az Atyától a megígért Szentlelket, kitöltötte ezt, amint látjátok is, halljátok is.» (ApCsel 2,33) Ebben a megfogalmazásban van egy nagyon fontos mozzanat: az apostol szavai szerint a Szentlélek kitöltésénél maga Jézus a cselekvő személy.

Ezzel pünkösd helyet kap a Krisztus-események sorában. Bizonyítékává válik Jézus feltámasztásának, mennybemenetelének és – ezen túlmenően – annak a ténynek, hogy a názáreti Jézus valóban Úr és Messiás. „Tudja meg tehát Izráel egész háza teljes bizonyossággal, hogy Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten: azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek.» (ApCsel 2,36)

Itt érkezik el az a pont, ahol Péter hallgatósága rádöbben, hogyha mindaz, ami imént elhangzott, igaz, annak következményei vannak az életükre nézve. A „Mi akar ez lenni?» (ApCsel 2,12) kérdéstől eljutnak a „Mit tegyünk, atyámfiai, férfiak?» (ApCsel 2,37) kérdésig. Megértik, hogy pünkösd eseménye nem felszínes látványosság vagy érdekes élmény, hanem egy nagyszerű lehetőséget kínál, és döntést követel: Jézus mint Úr és Megváltó mellett.

Pünkösd értelmét és jelentőségét egy szóval talán úgy lehetne összefoglalni: beteljesedés. Beteljesedése az ószövetségi prófécia; beteljesedése Isten tervének; a Szentlélekkel való

kijelenti, hogy pünkösd beköszöntével egy új korszak kezdődött el.

pünkösdöt csak Jézus Krisztus felől lehet értelmezni.

1 Luther Márton: *Nagy káté*. Az Apostoli Hitvallás III. hitágazatának magyarázata. Idézi: John Stott: *Az apostolok cselekedetei. A Lélek, az egyház és a világ*. Harmat – KIA, Budapest, 2012. 78.

beteljesedés, az Istennel való teljes, tökéletes kapcsolat lehetősége – amelyre a Jézusba vetett hiten keresztül juthatunk el.

Péter apostol prédikációja rávilágít arra a tényre, hogy pünkösdöt csak Jézus Krisztus felől lehet értelmezni. Ez az, amire törekednünk kell, amikor a ma embere számára az ő nyelvén próbáljuk az ünnep jelentését megragadni.

John Stott így fogalmazta meg az akkori és a mai feladatot: „Nem elegendő pusztán »Jézust hirdetni«, ma ugyanis nagyon sokféle Jézust mutatnak be az embereknek. [...] Jézus történelmi személy [...], teológiai személy [...], valamint Jézus kortárs személy is [...]. Az apostolok három síkon mondták el Jézus történetét – egyrészt történelmi eseményként beszélték el (melynek szemtanúi lehettek), másrészt rávilágítottak teológiai jelentőségére (az ószövetségi próféciák segítségével), harmadszor pedig hangsúlyozták aktualitását (döntés elé állították hallgatóikat).

Ránk is az a feladat vár, hogy tényként, tantételként és evangéliumként adjuk tovább a Jézusról szóló történetet.”²

A cél pedig minden igehirdetés során ugyanaz, mint az első pünkösd napján: hogy eljussunk a „»Mi akar ez lenni?«” kérdéstől addig, hogy „»Mit tegyünk, atyámfiai«”? „»Térjete meg, és keresztelkedjete meg valamennyien Jézus Krisztus nevében, bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát.«” (ApCsel 2,38)

Az Ordass Lajos Alapítvány **2018. augusztus 10-én 18.30** órai kezdettel megemlékezésre hívja a testvéreket Ordass Lajos farkasréti sírjához, halálának 40. évfordulóján. A megemlékezésen Fabiny Tibor professzor hirdeti az igét.

² <http://marosibotond.blogspot.hu/2012/09/?m=0> (letöltve: 2018. máj. 20.)

Formai és tartalmi kritériumok az igehirdetésben¹ II.

A Szentírás megfelelő értelmezése

Magától értetődik, hogy az igehirdetés legfőbb bázisa az adott textus, de tágabb értelemben véve is a Szentírás korrekt és megfelelő értelmezése. Korrektségen itt azt értjük, hogy nem az igehirdető vetíti rá a világlátását, az őt foglalkoztató gondolatokat, az aktuális problémákat az ígére, hanem engedi, hogy az ige tárja fel előtte azt az üzenetet, amelyet a szószerző meg kell majd szólaltatnia. A megfelelő értelmezés alapvető szempontja pedig nem más, mint az a hitvallásosság, amely medret ad az igehirdetésnek, és amelynek medrét semmiképpen sem szabad nagyvonalúan átszabni a korszellem, az igehallgatók részéről érkező esetleges igények

vagy éppen a hamisan értelmezett ökumenikus gesztusok mentén. Egy evangélikus igehirdetés még ökumenikus közegben sem hagyhatja el a lutheránus hitvallásosság kereteit, és nem szabad azzal nyugtatgatnunk magunkat, hogy ez udvariatlanság volna. Már csak azért sem, mert önmagában nyilván nem is bántó. Ahhoz pedig, hogy korrekt és megfelelő értelmezését lássuk a Szentírásnak, szükséges a legalapvetőbb hermeneutikai alapelveket a szemünk előtt tartanunk.

A szószerkeinken elhangzó prédikációk sohasem készülhetnek el másképpen, csak annak a lutheri írásmagyarázati elvnek megfelelően, hogy Isten ígéje Jézus Krisztus megváltó művéről tanúskodik. Vagyis a Szentírás tartalma, üzenete, gerince nem más, mint maga Jézus Krisztus.

Ahogy arról maga Luther ír a Jakab és Júdás leveléhez fűzött előszavában: „S minden tanítás igazi próbaköve, ha megvizsgáljuk, beszél-e Krisztusról avagy sem, mert az írások mind Krisztusról adnak hírt (Róm 3,21), s Szent Pál

is egyedül Krisztust akarja ismerni (1Kor 2,2). Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.”²

Evangélikus igehirdetés másfajta igeértelmezés hátterén nemcsak elfogadhatatlan, hanem egyszerűen elképzelhetetlen. Része ennek az is, hogy a szószerzőken gyakran elhangzó ószövegségi textusokat is egyedül krisztocentrikus látásmód alapján szabad értelmeznünk. Az Ószövegséget az Újszövetség nélkül kizárólag félreérteni lehet, ami nem az üdvösség, hanem a kárhozat

Egy evangélikus igehirdetés még ökumenikus közegben sem hagyhatja el a lutheránus hitvallásosság kereteit

a Szentírás üzenete, gerince nem más, mint maga Jézus Krisztus.

1 Elhangzott a Soproni Evangélikus Egyházmegye lelkesítő munkaközösségének ülésén Csornán, 2017. szeptember 13-án.

2 Szita Sz. ford. Luther M.: Előszó Szent Jakab és Júdás leveléhez. In *LVM* 5 (3. jz.), 317.

felé taszít. Ismét Luthert idézzük: „Amikor például így szól Isten a kígyóhoz, mint az Mózes első könyvében van megírva: »Ellenségeskedést támasztok közted és az asszony közt, a te utódod és az ő utódja közt: ő a fejedet tapossa, te meg a sarkát mardosod.« (1Móz 3,15) Ez az első evangélium, s a földön az első ígélet Krisztusról, hogy le fogja győzni a bűnt, a halált és a poklot, s megszabadít minket a kígyó hatalmából. Ebben hitt Ádám minden leszármazottjával együtt, s ettől lett keresztény, s üdvözült a bűnbeesés dacára. Ábrahámnak ugyanezt az ígéretet adta Isten, amint Mózes első könyvében áll: »a te utódod által nyerhet áldást a földnek valamennyi népe.« (1Móz 22,18) Ez volt a második evangélium Krisztusról, hogy általa minden ember áldást és üdvösséget nyer, ahogy ezt Szent Pál értelmezi (Gal 3,8skk).”³

Hiba volna tehát az Ószövetséget csak történetileg korrekt zsidó szemmel vizsgálni és magyaráztatni, és úgy felvinni a szószerkekre, mintha abban egyedül Isten hatalmáról és az ebből a hatalomból fakadó megmagyarázhatatlan kegyelméről esne szó, nem pedig a Krisztus érkezését megjövendölő és előkészítő ígéretekről és eseményekről. Ha nem Krisztus és az ő keresztje felől közelítünk az ószövetségi igékhez, akkor megtörténhet, hogy zárva maradnak előttünk a belső összefüggései, a szószerkeken pedig könnyen tévtanítást fogalmazhatunk meg.

Szólnunk kell arról is, hogy az igehirdetőnek minden körülmények között óvakodnia kell a textus önkényes kezelésétől. A banális megállapítás mögött természetesen ellenkező irányú

szomorú tapasztalatok sora áll. Ószövetségi textusok esetében nem egyszer találkozunk azzal, hogy Isten a maga hatalmát érvényesíti a választott nép felett, és adott esetben sokakat el is pusztít közülük. Egy Krisztus nélküli, az ember természetes tapasztalatára alapozott

az igehirdetőnek minden körülmények között óvakodnia kell a textus önkényes kezelésétől.

vallásosság – tehát nem a kereszténység! – felől közelítve ez értelmezhetetlen, mert a mindig jószágosnak láttatott Istenről ilyesmit nem lehet feltételezni. Ha az igehirdető nem Krisztus felől nézve magyarázza a textust, akár odáig is eljuthat, hogy az értetlenséget azzal oldja fel, hogy fel sem olvassa ezeket a részeket. Ilyen módon nemcsak önmagát, de az igehallgatókat is becsapja.

Egy másik hasonló jelenség a példázatok hamis interpretálása, amely alapvetően a példázat mint műfaj félreértéséből fakad. Napjainkban divatos, terjedőben lévő szokás, hogy az igehirdető mintegy valóságos történetként értelmezve egy-egy példabeszédet, azt fejtegeti a prédikációjában, hogy mit tett volna az illető szereplő egy másik helyzetben, netán, ha a számunkra aktuális kihívásokkal találta volna szemben magát. Holott a példabeszéd sohasem erről szól, hanem mint egységes történetnek van valamilyen egyértelmű mondanivalója. Ennek elferdítése pedig olyan önkényes magyarázatokhoz vezet, amelyekben az igehirdető személyes gondolatai megint csak felülírják az evangéliumot.

Ha korrekt igemagyarázatot akar a szószerkekre vinni az igehirdető, szükséges, hogy tisztában legyen azzal is, hogy a Szentírásban Isten kétféleképpen nyilatkoztatja ki az akaratát. Ez ismét

3 Csepregi Z. ford. Luther Márton: A keresztények és Mózes. In *LVM* 5 (3. jz.), 340–341.

csak a lutheri igeértés sajátossága, tudniillik hogy megkülönbözteti egymástól a törvényt és az evangéliumot. Az igehirdetésben mindkettőnek megvan a maga szerepe, ám a kettőt nem szabad összekeverni: „Isten ígését tudnunk kell helyesen tanítani és beosztani. Ugyanis kétféle ember van. Az egyik részhez tartoznak a lelkiismeretükben megriasztottak és megszorítottak, akik érzik bűnüket és Isten haragját, emiatt pedig megbánást és önvádat éreznek. Ezeket az evangéliummal kell vigasztalni. Másrészt vannak a kemény, gonosz, megátalkodott, megrögzött szívek. Ezeknek a törvényt kell prédikálni, ostromozni kell őket, Isten haragjának példáit kell eléjük tárni, úgymint Illés tűzét, valamint az özönvizet, Sodoma és Gomora pusztulását, továbbá Isten dicsőséges városának, Jeruzsálemnek lerombolását. Merthogy ezeket a csökönyös fejeket folytonosan szorongatni és rémíteni kell.”⁴

A lutheránus igehirdetőnek tehát attól is óvakodnia kell, hogy minden helyzetben csak Isten jóindulatáról beszéljen, negligálva ezzel a bűn súlyát – amelyre korunkban amúgy is fogékonyak az igehallgatók –, mint ahogy attól is, hogy a törvényt súlytalan igeeként hirdesse, mint amely nem megítéli, hanem igazolja a maga természetes állapotában lévő embert. Vannak helyzetek, amikor Isten ítéletével kell szembesíteni a templompadban ülőket, és a törvény szavával két-ségbe ejtve űzni őket a kegyelem ígééhez.

a Szentírásban *Isten kétféleképpen nyilatkoztatja ki az akaratát.*

Az igehallgató személye

Minthogy az igehirdetés kommunikációs forma, ezért abban az átadó és az információ mellett természetesen jelen van a befogadó is, vagyis az igehallgató: úgy is, mint egyes személy, és természetesen úgy is, mint az adott istentiszteleten részt vevő közösség. Mi az igehallgató szerepe az igehirdetésben? A kérdés azért is izgalmas, mert az utóbbi idők teológiai látásmódjában gyakran mintha egyoldalúan az igehallgató befogadóképességére koncentrálnak szempontok kerülnének előtérbe. Vagyis: az egyház olyasmit hirdessen, aminek a fogadására készség van az igehallgatók között, és ezt olyan formában tegye, hogy azzal az igehallgatók gond nélkül képesek legyenek megbirkózni.

az átadó és az információ mellett *természetesen jelen van a befogadó is, vagyis az igehallgató:*

Az persze nyilvánvaló, hogy az igehallgatóra bizonyos értelemben és bizonyos fokig tekintettel kell lennie az igehirdetésnek. Nehezen érthető, hangsúlytalanul hadaró felolvasás vagy az egész istentiszteletre rátelepedő, negyvenöt perces prédikáció egész biztosan kikapcsolja az igehallgatók figyelmét, értelmi feldolgozóképességét. Vigyázzunk: ez nem feltétlenül jelenti

4 Márton L. ford. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 8. köt. *Asztali beszélgetések*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 661. 6004. sz.

azt, hogy a Szentlélek nem tud hitet teremteni egy-egy ilyen zavaró igehirdetésnek néhány, a tiszta evangéliumot hirdető mondata nyomán! Ha így akarja, nyilván megteheti. Itt azonban kétségtől mentesen az igehirdetésnek mint emberi szavakból az igehirdető által tudatosan összeállított kommunikációs formának a merőben emberi oldala, hiszen ezeket a szavakat az ígérők is elsőként emberi módon, a fülükkel és az értelmükkel fogják feldolgozni. Ezen a síkon az érthetőség mindenképpen az igehirdető felelőssége.

Amitől az igehirdetőnek feltétlenül óvakodnia kell, az az üzenet relativizálása a jobb érthetőséggel való takarózás jegyében. Gyakran rettennek vissza az igehirdetők például attól, hogy szóljanak a bűn kérdéséről, mondván, hogy ez elriaszthatja azokat, akik valamilyen pozitív üzenetet akarnak hallani a templomban. Az efféle kihívásokra azonban nem az igei üzenet eltorzítása, annak az emberi igényekhez való alakítása a helyes válasz, hanem hogy az igehirdető él a számára adott legkézenfekvőbb eszközzel – ami egyben természetesen a kötelessége is! –, és a szószéken állva megmagyarázza, hogy mit jelent a Szentírás szerint a bűn, illetve hogy miért felszabadító az evangélium üzenete, amely szerint nem megérdemelten és természetes módon szereti és üdvözíti Isten az embert, hanem éppen hogy a természetes utat a kegyelem által felülírva, meg nem érdemelt ajándékként. Aligha van nehezebb dolguk ilyen helyzetekben a XXI. századi igehirdetőknek, mint amilyen volt az első apostoloknak egy teljesen pogány, vallásilag és erkölcsileg is relativizáló, a szinkretizmus természetellenes toleranciáját normálisnak tekintő világban.

Az ígérő szerepét átgondolva is nyilvánvalóvá válik, hogy a formai és tartalmi kérdések elválaszthatatlanok egymástól. Természetes, hogy az igehirdetés stílusa, szóhasználat, hosszúsága és tartalmi mélysége részben függ az ígérők személyétől: másképpen prédikálunk egy

széles életkori és társadalmi skálát képviselő vasárnapi gyülekezetnek, mint egy kisiskolásoknak szervezett táborban vagy egy idősek otthonában összegyűlt közösségnek. Itt azonban ismét csak óvakodnunk kell attól, hogy a forma a tartalom

a formai és tartalmi kérdések elválaszthatatlanok egymástól.

kárára legyen. Egy döntően és közismerten egyetemi végzettségű értelmiségiekből, orvosokból, művészekből álló gyülekezetet sem klasszikus és kortárs irodalmi idézetekkel vagy ismert és ismeretlen filozófusok gondolataival, intellektuális élménnyel kell „kifizetnünk” vasárnaponként, hiszen az ő hitük ugyanúgy egyedül a tisztán és egyszerűen hangzó evangélium nyomán épül és erősödik meg, mint a betűk kanyarításában éppen csak jártas kisgyermeké! Ez tehát megint csak nem stílusbeli, netán – rosszul értelmezett, bizonyos hamis felsőbbrendűségi tudatot is feltételező – szociológiai kérdés, hanem súlyos teológiai probléma.

Az igehirdető személye

Egy igehirdetésből természetesen nem hagyható ki az igehirdető személye sem. Isten ígéje emberi szavakba öltözködik a szószéken, így természetes, hogy a szószéken álló ember személyisége, felkészültsége vagy felületessége, nyelvi igényessége vagy ennek a hiánya, szókinccse és

beszédkészsége, személyes gondolatai valamilyen módon beépülnek az általa elmondottakba. Ennek kockázatát vállalta az egyház Ura.

Ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal, hogy mit is jelent az ilyen jellegű személyesség egy igehirdetésben. A legfontosabb követelmény ezzel kapcsolatban talán magától értődően az, hogy az igehirdetést ne tekintse az igehirdető a saját produkciójának. Az igehirdetés nem az a beszéd, amelyben az igehirdetőnek önmagáról, az érzelmeiről, a benyomásairól vagy

az élményeiről kell szólnia, vagy a véleményének kell hangot adnia. Nem is arra való, hogy a világlátottságáról, műveltségéről, intellektuális jártasságáról bizonytságot tegyen, és ezekkel nyugtázza le az igehallgatókat. Sőt, az igehirdetőnek hinnie kell abban, hogy Isten ígéje nem az ő közreműködésével vagy egyenesen az ő ötletességének köszönhetően fog hitet ébreszteni az igehallgatók szívében. Végzetesen elvét a célt, ha azt gondolja, hogy ebben az ő személyiségének a legparányibb szerepe is van.

Az igehirdetőnek e sajátos helyzete megfelelő átéléséhez mindenekelőtt arra van szüksége, hogy alázatos legyen az ige iránt. Nemcsak a szószéken, hanem már az igehirdetésre való készülés során is. Nem a saját gondolatainak közlésére készül az ige illusztrálásával, hanem a mandátumának megfelelően arra, hogy a rábízott üzenetet csorbítatlanul átadja. Itt újfent emlékeznünk kell Bálám történetére, amely

ékes példája annak, hogy az ige az igehirdető akaratától, véleményétől, céljaitól független valóság, és egyedül Isten szava az, amely megszólalhat az igehirdető ajkával (4Móz 22–24).

Megfontolásra érdemesek ezzel összefüggésben Luther alábbi szavai: „Sokan vannak pedig, akik szorgosan tanulmányozzák Isten ígét, és egy darabig tisztán is tanítják és prédikálják Krisztust, de aztán, mihelyt felfuvalkodnak, Isten kirekeszti őket az egyházból. Ezért is eretnek minden felfuvalkodott lélek, még ha nem is ténylegesen és cselekedet szerint, de jogi értelemben, Isten előtt mégis az.

Csakhogy nehéz ám nem felfuvalkodnia, gőgösnek nem lennie és a többieknek le nem néznie annak, aki képességeivel kiemelkedik közülük. Ezért Isten azokat, akik nagy tehetségűek, időnként súlyos kísértésbe ejti, hogy megtanulják, ők maguk semmi, ha Isten leveszi róluk a kezét.”⁵

Önfegyelmet kíván az igehirdetőtől az is, hogy az igehirdetést valóban igehirdetésnek tekintse, és ne keverje össze azt egyéb alkalmakkal. Azért olyan fontos erre emlékeztetnünk, mert az igehirdetők többnyire az adott közösség lelkészei is, akik a templompadokban ülő igehallgatókkal személyes, lelkipásztori kapcsolatban is vannak, ismerik az életüket, a nehézségeiket, az örömeiket, és adott esetben tudják, hogy azok az emberek tőlük mint lelkipásztortól milyen kérdésekre várnak választ. A szószéki igehirdetés azonban nem lelkipásztori alkalom, és ez

Ennek kockázatát vállalta az egyház Ura.

Az igehirdetőnek... mindenekelőtt arra van szüksége, hogy alázatos legyen az ige iránt.

5 Márton L. ford. *LVM* 8 (8. jz.), 561–562. 5017. sz.

nem csak arra vonatkozik, hogy természetesen súlyos etikai vétség kiprédikálni egy-egy konkrét személyt vagy esetet. A kérdés ennél messzebbre mutat. A szószéken a Jézus Krisztusról mint Megváltóról szóló evangéliumnak, a megváltás örömhírének kell elhangoznia, a lutheránus hitvallássóság tanbeli kereteibe beleágyazódva, nem pedig személyes problémákra adott válasznak.

Az igehirdetés *tehát nem lelkipásztori beszélgetés, hanem Krisztus cselekvő és hatalmas szava*

Az igehirdetés tehát nem lelkipásztori beszélgetés, hanem Krisztus cselekvő és hatalmas szava mindenkori egyháza, illetve annak aktuális gyülekezete, az azt alkotó hívek felé. Ha ezt szem elől tévesztjük, könnyen csupán moralizálás vagy mentálhigiénés útmutatás szó-

lalhat meg a szószéken, amit azonban semmiképpen nem tekinthetünk igehirdetésnek, amelynek révén a Szentlélek hitet teremt némelyeknek a szívében.

Természetesen az igehirdető személyével kapcsolatos kritériumok közé a szigorúan formai szempontokat is odasorolhatjuk. Visszatetsző a pongyolán megfogalmazott szószéki beszéd éppen úgy, mint a modorosan mesterkéltné, archaizáló beszédmód. A nyelvi szleng éppen annyira elfogadhatatlan, mint a kenetteljes kánaáni beszéd. Zavaró, ha az igehirdető felolvassa a prédikációt, mint ahogyan az is, ha színpadiasan előadja azt. Az igehallgató ugyanis mindkét esetben úgy érzi, hogy az igehirdető nem azonosul azzal a tanítással, amelyen az ő hite is alapul, illetve aminek a hirdetésére felhatalmazást kapott az egyháztól és annak Urától, hanem egy fajta kívülről állóként csupán a munkáját végzi, nem pedig tanúságot tesz Krisztus szabadító irgalmáról.

És hogy mindezekkel összefüggésben milyennek kell lennie a jó igehirdetőnek, Luther arra nézve is ad eligazítást: „A jó prédikátornak a következő tulajdonságokkal és erényekkel szükséges rendelkeznie. Először, hogy képes legyen helyesen és igaz módon tanítani. Másodszor, hogy jó feje legyen. Harmadszor, hogy jól tudja magát kifejezni. Negyedszer, jó hangja legyen. Ötödször, jó emlékezőtehetsége. Hatodszor, vegye észre, mikor kell abbahagynia. Hetedszer, meggyőződéssel és serényen végezze munkáját. Nyolcadszor, tegye föl rá életét és véré, vagyonát és becsületét. Kilencedszer, el kell tűrnie mindenkitől a támadásokat és bántalmakat.”⁶

Az igehirdetés mint tanúságtétel

Krisztus népének félreérthetetlen küldetése van az evangélium hirdetésére (Mt 28,19–20). Ezért nevezi tanítványait az egyház Ura tanúknak (Lk 24,48; ApCsel 1,8). Az igehirdetés tehát nem egyéb, mint egy tanú vallomása mindarról, ami a golgotai kereszten az ember üdvösségéért megtörtént. Az igehirdetésre elsősorban úgy kell tekintenünk, mint tanúvallomásra. Ha a formai és tartalmi kritériumokat szeretnénk meghatározni, akkor ezt a körülményt mindenképpen szem előtt kell tartanunk.

6 Márton L. ford. *LVM* 8 (8. jz.), 713. 6793. sz.

Milyennek kell lennie egy tanúvallomásnak? Azon a nyilvánvaló követelményen túl, hogy minden szavának igaznak kell lennie, egy tanúvallomás sohasem a tanú szubjektív véleményét vagy az eseményekhez fűzött benyomásait tartalmazza, hanem egy objektív tény ismertetését. Esetünkben ez nem más, mint hogy a maga természetes állapotában bűnös és menthetetlen embert Isten a maga akaratából megszabadította a hiábavalóságtól és a kárhozattól Jézus Krisztus kereszthalála révén, aki pedig ebbe a minden más körülménytől és értékeléstől független ténybe bizalmasan belekapaszkodik, vagyis „his(z) és megkeresztelkedik, üdvözülni» (Mk 16,16). Vagy ha az ágostai hitvallás szavaival akarjuk mindezt elmondani: „Tanítják tovább, hogy az emberek nem tudnak megigazulni Isten színe előtt a saját erejükből, érdemeik vagy cselekedeteik alapján, hanem ingyen, Krisztusért, hit által igazulnak meg, ha hiszik, hogy (Isten) kegyelmébe fogadja őket és megbocsátja bűneiket a Krisztusért, aki halálával bűneinkért eleget tett. Ezt a hitet számítja be Isten előtte érvényes igazsággul.” (CA 4,1–3).⁷

Az igehirdetésnek valójában annak a tartalmi kritériumnak kell megfelelnie, hogy erről a tényről tegyen tanúságot. Minden formai követelményt pedig ennek a szolgálatába kell állítani, hogy azok ne váljanak öncélú kiszínezésévé az igehirdetőre bízott örömhírné, hanem a kereszt páratlanságát és egyedülvalóságát emeljék ki. Luther *A német mise* című írásában 1526-ban még azt is jobbnak tartja, ha az igehirdető inkább egy már kész igehirdetést, posztillát olvas fel a szószéken, minthogy a saját kútfejből valami mást hirdessen, mint amire mandátuma van: „Egyébiránt, a hol nem a vallásos ihlet s nem maga a Lélek szól a prédikátorokból, (a minek elé én ezzel távolról sem akarok korlátokat állítani, mivel a Lélek minden Postilláknál és homíliáknál jobban megtanít beszélni), – ott végül oda jut a dolog, hogy mindenki azt prédikálja, a mit akar, s az evangélium s annak magyarázata helyett ismét tücsköt-bogarat fognak összeprédikálni.”⁸

az igehirdetésnek az egyház Ura által ránk bízott ige hirdetésének kell lennie.

Összefoglalva: az igehirdetésnek az egyház Ura által ránk bízott ige hirdetésének kell lennie. Ez az a fő kritérium, amelyhez tartanunk kell magunkat ahhoz, hogy kegyes szószéki beszéd helyett valóban igehirdetés szólaljon meg vasárnaponként a templomainkban. Erre van felhatalmazásunk, ennek elvárására kell megtanítanunk gyülekezeteinket és híveinket, és ezt az igényt kell magunk elé helyeznünk minden egyes alkalommal, amikor az istentiszteleteinkre készülünk.

Kérjük a tisztelt olvasókat, hogy a januárban postázott értesítőben foglaltaknak megfelelően az idei előfizetési díjat az esetleges elmaradásokkal együtt szíveskedjenek kiegyenlíteni.

7 Bódi E. – Reuss A. ford. *Ágostai hitvallás...* (1. jz.), 22–23.

8 Masznyik E. ford. *D. Luther Márton művei...* 4. köt. (2. jz.), 467.

A lutheránus ikonográfia kialakulása és emlékei a XVI. században. „[...] a feszület, mely itt áll, nem az én Istenem, hanem csupán egy jel”.¹

(Oltár)képek az evangélikus templomokban és hétköznapiakban – „*zum Ansehen, zum Zeugnis, zum Gedächtnis und zum Zeichen*”² II.

Korábban már láthattuk, hogyan jelenik meg az ige elsőse az evangélikus oltárképeken, de a *sola scriptura* elve másként is meg tud jelenni, néhol erőteljesebben, didaktikusabb módon, esetleg provinciálisabb megoldást eredményezve. A nagyszombati, késő gótikus formákat mutató nagyszombati oltár – amelynek ünnepi oldalán a Kálvária-jelenetet látjuk – Albrecht Dürer (1471–1528)

a sola scriptura elve másként is meg tud jelenni

metszeteit felhasználva, a *Nagy passió-ciklus* alapján készült az 1510-es évek táján (1. kép). A *Keresztrefeszítés* drámai kompozíciója igen különös átfogalmazásban maradt ránk. Nagyszombaton a reformáció egyik központja volt, székesegyháza

evangélikus templom lett. A történeti emlékezet az 1545-ös évszámhoz köti a templom lutheránusokhoz való kerülését, ezt a kegyes hagyományt örökíti meg az oltár 1701-es átfestése is. Az oltárkép teljes alsó felét lefestették, csupán a keresztfa vonalában hagyták meg az eredeti részleteket, így tudjuk, hogy Mária Magdolna ez esetben is átölelte azt, ezen kívül az átfestést latin szöveggel látták el,³ eltüntetve ezzel a narratív elemeket – szentek sorát –, csupán Krisztus meggyötört testét hagyták meg a tájháttér előtt. Az átfestést a tábla 1980-as évekbeli restaurálásakor – amelyet Gizella Richter és munkatársai végeztek – megőrizték. Az, hogy a kép ilyen formában ránk maradt, azt láttatja, hogy az átfestés követi a középkori ábrázolás témáját, azt tiszteletben tartja, a tartalmat nem megváltoztatva alakítja át saját ízlésére, lecsökkentve a narratívát és eltüntetve a

1 Szebek Zs. ford. Luther Márton: Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni szerdára. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei*. 6. köt. *Prédikációk*. Budapest, 2015, Luther Kiadó, 227.

2 A „megismerésre, tanúságot, megemlékezésre, jelöl” kifejezés Luther által, a képek hasznossága mentén megfogalmazott formula, amely szállóigévé lett.

3 MATT(HAEUS): XI. VENITE: AD: ME: OMNES: QVI: LABORATIS: ET: ONERATI: ESTIS: ET EGO: REFOCILLABO: VOS. ET: INVENIETIS: REQVIEM: ANIMAB[US]: V[ESTRIS]. / IESA[IA]: LIII. IVSTUS SERVVS: MEVS: COGNICIONE: SVI: IVSTIFICABIT: MVLTOS. IB[IDEM]: IPSE: PECCATVM: MVLTORVM: TVLIT: ET: PRO: INIQVIVS: ROGAVIT. [Mt 11,28–29: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok, és meg vagytok terhelve, és én megnyugvást adok nektek [...] és megnyugvást találtok lelketeknek.” Ézs 53,11–12: „Igaz szolgám sokakat tesz igazzá ismeretével [...] sokak vétékét vállalta magára, és közbenjárt a bűnösökért.”]

teológiai tartalom továbbadásához nem feltétlenül szükséges, de a szemeket elkápráztató részeket. Az átfestés id. Jeremias Stranoviushoz köthető.⁴

Egy korábbi hagyományban megszülető, majd örökölt műalkotás Veit Stoss (1438 k. – 1533) szobrász *Rózsafüzér Madonnája*, amelyet a nürnbergi Szent Lőrinc-templomba készített 1517–1518 táján II. Anton Tucher (1458–1524), magas rangú tisztviselő megrendelésére (2. kép). A polikróm remekmű az anyagi üdvözlét mutatja be, az alkotás 515 cm magas és a templom terében lebeg az oltár előtt, végtelen könnyedséget sugározva. Méreténél fogva jól látható a jelenet, amelyet kisebb harsonázó, zenélő anyalfigurák vesznek körbe. A rózsafüzér, amely a két alakot veszi körbe, hét medalionban jeleníti meg Mária és Krisztus életének epizódjait. A kompozíció dísz volt eredetileg egy hatalmas aranykorona is. A szoborcsoportot általában letakarták, csupán egyes egyházi ünnepek alkalmából fedték fel. 1525 körül a megrendelő (és a város) szakított a katolikus egyházzal, és áttért a lutheránus hitre, aminek következtében az alkotásra már nem volt tovább szükség. Az annunciációt megjelenítő műnek nem volt liturgikus funkciója, így mint templomi berendezés feleslegessé vált, veszélyben volt. Azonban a tárgy szorosan kötődött a polgársághoz, a kegytárgy eltávolításával a saját maguk vagy a szüleik, rokonaik által megrendelt műalkotásokat kellett volna elbontani, amelyek ráadásul a város gazdagságát reprezentálták. A tárgyakat végül megőrizték, csupán a funkciójuk változott meg: minden vallási jellegtől megfosztva, műtárgyként megmaradhattak.⁵

A sajátos és rögzült ikonográfiai elemekre példa a *Törvény és kegyelem*, a *Bűnbeesés és megigazulás*, illetve a *Kárhozat és kegyelem* címmel ismert kettősképek, amelyeket idősebb és ifjabb Lucas Cranach is többször megőrkített. 1529-től fametszet formájában terjedtek röplapként, majd festményvariációkat is készítettek (1529, Gotha, Schlossmuseum). Ezek a táblaképek és grafikai lapok talán jogosan nevezhetők a lutheránus (kép)teológia képi megfogalmazása kvintesszenciájának.

E kettősképek a zsidók törvényét és a keresztény vallás kegyelmét ütköztetik úgy, hogy két mezőre osztják a felületet, ami által a képek úgy állnak egymással szemben, mint két könyvoldal, s így szinte olvasva lehet összehasonlítani

A tárgyakat végül megőrizték, csupán a funkciójuk változott meg:

talán jogosan nevezhetők a lutheránus (kép)teológia képi megfogalmazása kvintesszenciájának.

4 Sarkadi Nagy, Emese: *Local Workshops – Foreign Connections. Late Medieval Alterpieces from Transylvania*. Ostfildern, 2011, Jan Thorbecke Verlag, 228–229. /Studia Jagellonica Lipsiensia, 9/ (további szakirodalommal). A középső tábla adatai: aranyozott háttér, 323×218 cm, ltsz.: 6154, Muzeul National Brukenthal, Sibiu.

5 Szende András: Többször megmentett örökség: a nürnbergi „ikertemplomok” és műkincseik. Örökségfigyelő, 2015. március 13. http://oroksefigyelo.blog.hu/2015/03/13/tobbszor_megmentett_orokseg_a_nurnbergi_ikertemplomok_es_mukincseik (letöltve: 2018. máj. 23.)

őket. A bal oldalon Isten ítélete fenyeget, a bűnöst a halál és az ördög a pokolra kergeti, miközben a jobb oldalon a megfeszített kegyelmet ígér neki a hitben. A két kép határán fa áll, a törvény oldalán kopasz ágakkal. A kép variációi ugyanezt a témát járják körül, a jelenetek összefonódnak a bibliai idézetekkel, így szinte képeskönyvként lehetett kezelni őket. Bal felől a bűnről mint a „halál fullánkjáról” (vö. 1Kor 15,56) van szó, míg jobb felől Luther szellemében olvashatjuk azt, hogy az ember a hit által igazul meg, a törvény cselekvése nélkül: „Hiszen azt tartjuk, hogy hit által igazul meg az ember, a törvény cselekvésétől függetlenül.” (Róm 3,28).

Luther Pál apostolnak rómaiakhoz írt levele első fejezetének 17. verséből („[...] mert Isten a maga igazságát nyilatkoztatja ki benne hitből hitbe, ahogyan meg van írva: »Az igaz ember pedig hitből fog élni.«”) kiindulva fogalmazta meg: „Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passiv) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten igazzá tesz a hit által, amint megíratott: »Az igaz ember hitből él.«” A *sola gratia* elve jelenik itt meg, ahogy e kettősképekben is az isteni kegyelem kizárólagossága fogalmazódik meg.⁶

Ezt a tartalmat ábrázolják – hasonló jelenetek segítségével – a nagyszabású schneebergi Szent György-templom oltárképén (3. kép). Az 1539-ben elkészült művet tartják az első evangélikus oltárnak, amely közel 100 évig szolgált a templomot, majd a harmincéves háború során ellopták (később restaurálás után visszakerült). A szárnyas oltár első nyitott állapotában dolgozza fel a már ismertetett tematikát, így a kárhozatba vezető út jelenik meg a jobb szélső szárnyon, majd a bűnbeesés jelenetét látjuk az előtérben Mózesrel, aki a törvénytáblát tartja, a kereszthalált pedig a feltámadás és a halál legyőzése követi. E képek visszatérő szereplője egy ruhátlan férfialak – *Jedermann*, azaz Akárki –, s ő ismeri meg a kárhozatba vezető utat és az üdvösségre vezető utat is: Akárkinek pedig szabad választása van e kettő között.⁷ A képeket minden esetben anyanyelven írott szövegek kísérik.

Az elrendezés segítségével mutatja be Cranach a lutheri és katolikus egyház ellentéteit az 1545-re datált színezett fametszeten (Staatliche Museen, Merlin) (4. kép). A képmezőt egy oszlop osztja két részre, felettük felirat fut végig, ami egyértelművé teszi a kép témáját: „A különbség Krisztus igaz vallása és az Antikrisztus hamis tanítása között.” A bal oldalon (az igaz vallás ábrázolásán) a szószerkről Luther prédikál, s szavai Krisztustól erednek. Ő az igaz keresztyénséget támogatja, így a háttérben egy keresztelés jelenetét látjuk, a középtérben az úrvacsora két szín alatti kiszolgáltatását, míg a szószerk előtt a gyülekezet – amelynek egyik tagja a keresztest is magára vette – hallgatja a tanítót. A jobb oldalon egy szerzetes búcsúcédulákat árul, a prédikáló fülébe egy patkány fújtat, a hallgatóságban bolondokat látunk, mindeközben a pápa a pénzét számolgatja, s mindezt az Úr és Assisi Szent Ferenc megrendülve szemléli. A háttérben a körmenetet és a katolikus misézést figurázza ki a művész. Az alkotás a nyomtatott

6 Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*. Budapest, 1991, Ordass Lajos Baráti Kör, 33–34.

7 Zászkaliczky Zsuzsa: Reformáció és vizuális kultúra, avagy művelés és műveltetés. In *Evangélikus naptár 2014. Reformáció és kultúra*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 74–78.

képben megfogalmazott kritikák sorát gyarapítja, de a már kialakult „lutheránus ikonográfiai elemeket” használja.

A pápaság elleni kritika tehát elsősorban metszeteken jelent meg, nagyon ritka, hogy amennyiben festett képen találunk ilyet, az templomi berendezés legyen. Paul Eber (1511–1569) építátfiuma, amelyet ifj. Lucas Cranach festett, a wittenbergi templomban található ma is (5. kép). A megrendelő a város lelkipásztora volt, ő látható a kép előterében családjával, egy hatalmas bibliai parabola képi elbeszélése előtt térdelve. A kép az Úr szőlőjéről szóló példázaton alapszik, amit Máté evangéliumának 20. fejezete ír le (Mt 20,1–16), s mivel egy példázatot ábrázol a kép, olvasóként kell hozzá közelednünk. A történet alkalmas volt arra, hogy a régi és új egyház gyülekezeteit kontrasztba állítva mutassa be, hiszen merőben más munkát folytatnak az Úr szőlőjében. A kép előterében – a megrendelővel és családjával szemben és velük szembe is fordulva – a különböző napszakokban érkező munkások díjazása miatt vonják kérdőre a pápisták Krisztust a kapu előtt. A későn érkezők ez esetben a lutheránusok, míg a régről elszerződött katolikusok hiába követelnek magasabb bért.

A kerítés mögött szemünk elé táruló szőlőskert két mezőre oszlik. A lutheránusok által megmunkált térfél friss és virágzó állapotot mutat, a hátsó, katolikus rész viszont sivár pusztasággá változott!

A lutheránusok képpolitikája tanító célzatú traktátusokká változtatja a képeket, mivel szerintük ezeket inkább olvasni kell, semmint érzéki empátiával szemlélni – ennek „képi” megfogalmazódása az erdélyi szász városok templomainak ún. *Wandchronikjai*, fali krónikái is, amelyek a freskók helyét foglalják el. Ilyen volt a brassói (Brasov, Románia) Fekete-templom szentélyében,⁸ s az ugyancsak evangélikus doborkai (Dobârca, Románia) templom diadalíve feletti falfelületen (6. kép). A berekeresztúri (Bâra, Románia) református templomban pedig a Tízparancsolat néhány kitétele látható, melyet később történelmi feljegyzésekkel takartak („1543 Saska jaras”, „1554 deoghatal Erdelben”).⁹

A *solus Christus, sola scriptura, sola fide, sola gratia* szellemiségének felel meg talán legesszenciálisabban a dinkelsbühli evangélikus templom különleges Utolsó vacsora-oltára, amely csupán írást mutat (*Schrift-Bild-Altar*).¹⁰ Az 1537-ben készült oltár kialakításában a

A pápaság elleni kritika tehát elsősorban metszeteken jelent meg

A lutheránusok képpolitikája tanító célzatú traktátusokká változtatja a képeket

8 Lőkös Péter: A brassói falikrónika. *Könyv és Könyvtár*, 2004. 211–224.

9 Lángi József – Mihály Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések*. 1. köt., Budapest, 2002, Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, 8–9.

10 Arnold, Gerfrid: Die Abendmahlsaltäre in Heiliggeist und St. Georg von 1537. Zwei Schrift-Bild-Altäre der frühen protestantischen Altarbaukunst in Dinkelsbühl. *Alt-Dinkelsbühl*, 2011. Heft 87. 18–24.

predellákhoz hasonlít. Ezek ugyancsak rendszeresen ennek a témának adnak helyet, de ezt általában a képi megjelenítés segítségével teszik (7. kép).

A bemutatott alkotásokon keresztül láthattuk körvonalazódní azokat a sajátosságokat, amelyek az evangélikus oltárokat, képeket, képi gondolkodást jellemzik. A lutheránusok az igében keresték azt a közvetlenséget (nem meglepő a zene elsődlegessége, ami nemcsak szellemibb, de a igének való alárendeltsége is teljesen egyértelmű, ahogy művészetek közti felsőbbrendűsége is visszatérő motívuma a művészetek történetének), amellyel a képek hatni tudtak az emberekre, s ahogy a képeket kezdetben szigorral kezelték, úgy alakították át a hagyományos ikonográfiai témákat és az örökölt középkori hagyományokat: az evangélikus képek tanító cél-

zatú traktátusokká váltak. Ezt szolgálták a példázatok megjelenítései és a közösség számára érthető nyelven való feliratozásuk. Ezeket a képet nemcsak lehet, de kell is olvasni: az ígét

a képeket kezdetben szigorral kezelték,

értő és ismerő tudással kell szemlélni, amiben folytonosan segítségünkre vannak a szövegek. Ilyen képeskönyveket, vagy ha úgy tetszik, képregényszerű alkotásokat készített a Cranach-műhely, Luther személyes tanácsaira támaszkodva, tudatosan új képtípusokat kialakítva.

A képeken megjelennek a kortársak. A tanítókat és gyülekezetüket meghitt kapcsolatban ábrázolják, és sokszor bibliai szereplőkkel folytatnak párbeszédet. A bensőségesség a lutheri prédikáció gondolatait elevenítette fel, és semmi köze sem volt a katolikus szentképek intimitásához, amelyek a szentek alakjának és szenvedéseinek átélését ábrázolták. Maguk a képek

a képeket nemcsak lehet, de kell is olvasni:

is képesek voltak ekképpen a Bibliára, Isten szavára irányítani a figyelmet, elérve, hogy ne csak az érzelmre, de az értelemre is hassanak. Ehhez az írott szó láthatóvá tétele, az emlékeztetés, a lelkiismeret felkeltése is kellett. Végső soron a didaktikus célokat szolgáló *Biblia Pauperum* ok jutnak eszünkbe róluk, illetve a művészet funkciójának alapproblémáját idézik fel ezek a művek (Mi a művészet? Mire való a művészet?). Utoljára ne feledkezzünk el arról sem, hogy a Luther által lefordított Újszövetséget is kísérték képek (8. kép). Az 1522-ben Wittenbergben kiadott műben *A jelenések könyvét* a Cranach-műhely 21, teljes oldalt kitöltő fametszete kíséri. A kép és szó kapcsolata, egymásra hatása, amely mindig is foglalkoztatta a művészettörténetet, igen sajátos és izgalmas alapproblematikája az evangélikus oltárképeknek.

Folyóiratunk kiadója, az Ordass Lajos Alapítvány kéri, hogy adományával, (számlaszámunk: 10700732-49912407-51100005) és/vagy adója 1%-ának felajánlásával (adószámunk: 18141212-1-42) támogassa munkánkat. Kérjük, hogy erre a lehetőségre hívja fel rokonai, ismerősei figyelmét is. Minden támogatást nagyon köszönünk.

A tudomány időfogalma és a páli megigazulás. Kauzalitás a modern fizikában és Pálnál. II.

Kauzalitás az üdvösségben, avagy a páli predestináció

Eddig is megfigyelhető volt, hogyan romboltuk fokozatosan az idő és a kauzalitás (okság) fogalmát. Mielőtt a végső ütközetre indulnánk, tekintsük a – számomra – legfontosabb párhuzamot!

A fizikusok, mint már említettem, általában rettegve menekülnek az időben visszafelé haladó megoldástól, mert sérti a kauzalitás elvét.

Hiszen így az ok lehet az okozatnál időben később!

És ez a természetes, „józan paraszti ész” számára elfogadhatatlan! De vajon az-e számunkra, keresztyének számára is? Azt gondolom, nem. Az efezusi levélben olyan gondolatokat olvashatunk Páltól, melyek szintén az oksági viszony egy, a megszokott gondolkodásunk szerint furcsa értelmezését adják: „Hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem tőletek van: Isten ajándéka ez; nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék. Mert az ő alkotása vagyunk, akiket Krisztus Jézusban jó cselekedetekre teremtett, amelyeket előre elkészített, hogy azok szerint éljünk.” (Ef 2,8–10)

Hogy jobban megérthessük a fenti ige kapcsolatát a kauzalitással, célszerű megvizsgálni az írásmagyarázat eszközeivel. Most csak röviden utalok Balikó Zoltán kommentárjára, tömören összefoglalva. Figyeljük meg az üdvösséggel, kauzalitással, időbeliséggel kapcsolatos mondatokat! „A hit így maradéktalan lemondást jelent mindenfajta emberi kauzalitásról az üdvösség dolgában. [...] Az üdvösség dolgában csak egyetlen kauzalitás van s ez az isteni kegyelem. [...] Még a jó cselekedeteket is számunkra Isten készítette elő! A mi tetteink is Isten tettei! [...] Istennél már megtörtént, mielőtt nálunk megtörtént volna.”¹

Tehát a teológia tudománya már réges-régen, két évezreddel ezelőtt megmutatta – legalábbis megmutathatta volna – a keresztyéneknek, hogy az idő, kauzalitás, és e kettő kapcsolata Isten számára egészen másképpen létezik, mint számunkra. Nem kell mindenáron a „józan paraszti észhez” ragaszkodnunk: az üdvösség kérdésében egyenesen le kell tennünk róla, ha nem akarjuk magát Istent megcsúfolni.

Nem véletlenül írja Luther: „Az élet és az üdvösség kérdései meghaladják az ember felfogóképességét”.² Miért ne szakadhatnánk el földi

Mielőtt a végső ütközetre indulnánk, tekintsük a – számomra – legfontosabb párhuzamot!

a teológia tudománya már réges-régen, két évezreddel ezelőtt megmutatta

1 Balikó Zoltán: *Az efezusi levél*. Budapest, 1985, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 78–80.

2 Jakabné Csizmadia E. – Weltler Ö. – Weltler S. ford. Luther Márton: *A szolgálai akarat*. 2. jav. kiad. Budapest, 2006, Magyarországi Luther Szövetség, 89. /Magyar Luther Könyvek, 11./

gondolkodásunktól a természet titkait vizsgálva is? Hiszen a modern fizika temérdek esetben mutatta meg, hogy a hétköznapi fogalmaink és logikánk csődöt mond, és valami egészen újra van szükség – ha évtizedekig tartott is, de épp ilyen okból született meg a kvantumelmélet. Ha pedig Isten rámutat arra, hogy a világnak adott természeti törvények sem minden esetben viselkednek elvárásainknak megfelelően, akkor lehetünk bátrak, és járhatunk új utakon is! Természetesen nem könnyű megtanulni e leckét sem teológusoknak, sem fizikusoknak.

Láthatjuk tehát, hogy Pál arról beszél, amit a relativitáselmélet is mint elvi lehetőséget tartalmaz: az okozat megelőzi az okot! Pál szavait megfogalmazhatnánk úgy is, hogy nem azért

nem könnyű megtanulni e leckét sem teológusoknak, sem fizikusoknak.

cselekszünk jól, *hogy* üdvözlünk (majd, számunkra még csak a jövőben), hanem azért cselekszünk jól, *mert* üdvözlünk (mint ami már megtörtént). Mert Isten erre választott ki. Bár számunkra az üdvösség még csak a jövő ese-

ménye, mégis Pál szerint mintegy ez az oka jelenbeli jó cselekedeteinknek! Mert Isten már a világ teremtése előtt ezekre a jó cselekedetekre hívott el (Ef 1,4)! Nem jelenbeli cselekedeteink építik számunkra az utat a jövőbe, az üdvösségbe, hanem fordítva: eljövendő üdvösségünk munkálja mostani cselekedeteinket.

Nem könnyű ezt elfogadni. Hiszen a páli predestináció azt jelenti, hogy *az üdvösség dolgában minden érdem kizárólag Istené, míg minden felelősség az emberé* (ha engedetlenkedünk). És ezt az ember nem hajlandó elfogadni, mert olyan megalázó, annyira kiszolgáltatottá teszi, hogy semmit sem tehet üdvössége, önmegvalósítása érdekében, viszont a hibákért egyedül ő a felelős. Luthert követő keresztyénekként azonban mégsem tehetünk mást, mint valljuk reformátorunkkal, hogy cselekedeteinkben választásunk csak földi életünk dolgaiban lehet, de az üdvösség vonatkozásában az embernek nincs szabad akarata.

Erasmusnak írt válaszkönyvében (1525)³ Luther világossá teszi, hogy a bűneset óta az ember képtelen Isten akarata szerint élni – ahogyan az apostol is felkiált: „**Azt a törvényt találok tehát magamban, hogy – miközben a jót akarom tenni – csak a rosszat tudom cselekedni. Mert gyönyörködöm Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével. Én nyomorult ember! Ki szabadít meg ebből a halálra ítélt testből? Hála az Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus! Én magam tehát értelmemmel az Isten törvényének szolgállok ugyan, testemmel azonban a bűn törvényének.**” (Rm 7,21–25) Ezen igeszakasz tulajdonképpen tökéletesen megadja Luther álláspontjának igei alapját, amely világossá teszi, hogy szó sem lehet arról, hogy az embernek szabad akarata lenne.

szó sem lehet arról, hogy az embernek szabad akarata lenne.

Ehelyett szolgálai akarata van. Ágoston teherhordó állatot példázó hasonlatát idézi a reformátor apró módosítással: a lovon (ez az ember képe) mindeképp ül lovas: vagy Isten maga, vagy sátán,

3 Magyar kiadása: Luther Márton: *A szolgálai akarat...* (2. jz.).

és az ember a lovasának engedelmeskedve halad. Már a *Heidelbergi disputáció* (1518!) filozófiai tételei között is megtaláljuk a hét évvel későbbi írás magjait. A teológiai tételek között pedig egyenesen így szól: „**A szabad akarat a [...] bűnbeesés után csak üres titulus, és míg azt teszi, ami tőle telik, halálosan vétkezik.**”⁴ Az ezezusi levél fent idézett részletével (a jó cselekedeteinket Isten már előre elkészítette) összhangban mondja ki a 27. tétel tulajdonképpen azt, hogy amikor a hívő a jót, az Isten akarata szerintit cselekszi, akkor valójában Krisztus cselekszik őbenne, és csak erre a cselekvő Krisztusra tekintettel lelnek tetszésre Istennél e jó cselekedetek.

A megigazulás páli–ágostoni felfogásának újrafelfedezése révén a reformátor tehát már igen korán teljesen új teológiai utakat talált, akárcsak a fizika a múlt század elején. Ám amint a kvantumelmélet születése körül is sok ellenző tiltakozott a merőben új tudományos tanok ellen (és próbáltak – sikertelenül – a hagyományos fizika keretein belül megoldást találni), úgy a szabad akarat lába alól a talajt kihúzó isteni megigazulás és vele járóan az alapjaiban újraértelmezendő oksági viszonyok tana is ellenkezést vált ki a magát valamire tartó emberből. Úgy vélem, sokakat hasonló okok vezetnek abban, hogy nem szeretnék feladni a kauzalitást. Hisz akkor nincs lehetőségük, hogy tegyenek valamit saját céljuk érdekében!

valójában Krisztus cselekszik őbenne

Kauzalitás és teleológia

Annak érdekében, hogy levélrészletünk pár versének elemzésében továbbhaladjunk, vizsgáljuk meg az okság kérdését nyelvileg is! Ugyanis érdekes, hogy a két kötőszó: *mert* és *hogy* a héberben is, a görögben is kifejezhető egyetlen szóval: **כי** (ki) és **ὅτι** (hoti). Talán nem véletlen, hogy e két ellentétes értelmű magyar szó a *Biblia* nyelvein egyetlen szóval is kifejezhető. Talán nem is olyan nagy a kettő közti különbség! A keleti gondolkodásban ok és okozat nem válik el olyan élesen, mint a nyugatiban – e szempontból a zsidó és az ókori görög kultúra hasonlít a keletre. Ők inkább *az egységre figyelnek*, ok és okozat egységére is. Ezt eltanulhatnánk tőlük mi is!

*Isten létünknek nemcsak oka, hanem egyben Ura és célja is: ő hívott minket életre a teremtetésen,*⁵ ugyanakkor a világ, az emberiség célja, hogy visszatérjen hozzá⁶ – Krisztus az alfa

A keleti gondolkodásban ok és okozat nem válik el olyan élesen, mint a nyugatiban

4 Nagybockai V. ford. Luther Márton: *Heidelbergi disputáció*. Budapest, 1999, Magyarországi Luther Szövetség, 12. old. /Magyar Luther Füzetek, 8./

5 Lásd például: „**Engem Isten Lelke alkotott, a Mindenható lehelete éltet.**” (Jób 33,4) „Kezed alkotott és megerősített” (Zsolt 119,73).

6 Lásd például: „**A por visszatér a földbe, olyan lesz, mint volt, a lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta.**” (Préd 12,7.)

és az ómega, a kezdet és a vég,⁷ az ok és a cél.⁸ Az idő titka pontosan ez! Értelmét a cél felől kell megközelíteni: az örökkévalóságtól jutunk az időhöz, a jelenhez. *A világtörténet, az idő titka akkor nyílik meg előttünk, ha az örökkévalóság felől nézzük:* Isten, aki létrehozta a világot, egyben célt is adott neki: önmagában. Keresztyén hitünk is csak e két oldalról együtt szemlélve

az idő titka akkor nyílik meg előttünk,
ha az örökkévalóság felől nézzük

nyeri el létalapját: *a teremtő Isten a megváltásban, egyszülött Fiában örök célt adott számunkra.* Ha a teremtő és a megváltó Isten nem egyezne, akkor az embert két hatalom próbálná birtokolni, két úrnak kellene szolgálnunk. Már-

pedig: „**Senki sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli, és a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megveti**»” (Mt 6,24). A teremtő és a megváltó Isten azonban egy. Éppen ezzel áll párhuzamban az is, hogy jó cselekedeteink is az örökkévalósággal, az üdvösséggel való egységben, összhangban, rá való tekintettel nyerik el értelmüket, és nem egy – bármelyik irányú – ok-okozati összefüggésre szűkítve. A kettő nem választható el, hit és cselekedet olyan szorosan összetartozik, mint ahogyan a váltság sem szakítható el Krisztustól – vagy a relativitáselméletben a tér az időtől, a kvantumelméletben egy objektum részecske tulajdonsága a hullámtulajdonságától.

Az okság (mert) és teleológia (hoggy) a sors iróniája gyanánt a fizikában is mutat összemosódást. *A newtoni mechanika kauzalitásra épül: a gyorsulás oka minden esetben valamilyen erő.* Eszerint mindenhol a mert szót kell használni: azért mozog a test épp így és így, mert ezek és ezek az erők hatnak rá. Ezzel szemben – szintén a klasszikus fizikán belül maradván – *a legkisebb hatás elvén alapuló ún. variációs módszer teleologikus* (célt szem előtt tartó) megfogalmazás. Itt nemcsak a kezdőpontot adjuk meg, amelyből aztán az erők majd kiadják a végállapotot is, hanem ez utóbbit megelőlegezzük, és arra vagyunk kíváncsiak, hogyan jut el oda a vizsgálandó test. Az a pálya lesz a test valódi pályája, melyre a hatás nevű fizikai mennyiség a legkisebb. Eszerint mindenhol a *hoggy* szót kell használnunk: *azért mozog a test épp így, hogy a hatás nevű fizikai mennyiség a legkisebb legyen.* A két megfogalmazás teljesen ekvivalens forma: minden tekintetben ugyanazt az eredményt adja, de egészen másképp értelmezi azt. A newtoni mechanika kauzális, a legkisebb hatás elve teleologikus módon származtatja az eredményt.

Sokkal megrázóbb dolog történt az előző oldalakon, mint csupán az, hogy odáig jutottunk: ok és okozat időbeli sorrendje megcserélődhet. Bár már ez is az idő fogalmának és az okság viszonyainak átgondolását követeli, mégsem megy túl a megszüntetve megőrzésen – a „makacs” fizikusok mindig megtalálták a kibúvót, hogyan lehet a régi rendszert átmenteni az újba. És ez így is van rendjén: ember voltunk megköti gondolkodásunk lehetőségeit, csak emberi módon

7 Lásd például: „**Én vagyok az Alfa és az Ómega, az első és az utolsó, a kezdet és a vég**».” (Jel 22,13)

8 Lásd például: Bolyki János: A páli levelek tanítása Krisztus testetöltéséről. *Református Egyház*, 1983. 11. sz. 244; idézi Gaál Botond: *Tér, idő és az ige*. Teológiai doktori értekezés. Debrecen, 1985, Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Irodája, 196.

vagyunk képesek gondolkodni. A kauzalitással is úgy vagyunk, amint BOHR magyarázta: bár a kvantumelméletben fel kell adni a klasszikus fizika fogalmait, mégis, amikor egy kísérlet végső eredményeiről számolunk be, nem is tehetünk mást, mint hogy a hétköznapi (klasszikus) fogalmainkkal, az érzékelésünk számára is megragadható jelenségekkel írjuk le azt.

ember voltunk megköti gondolkodásunk lehetőségeit,

A jelek szerint az oksági törvények és az idő tekintetében is úgy állunk, hogy bár emberileg szükségünk van ezek hagyományos megfogalmazásaira, mindemellett tudnunk kell, hogy a valóság meghaladja az ezekből fakadó képeket. A fentiek szerint Istennek minden bizonnyal egészen más elképzelései vannak, erre részben a megigazulás „fejtetőre állítása” is utal. Számunkra nyilván létezik *idő* – valami, amit tudunk óráinkkal mérni, és amit időnek nevezünk. Számunkra létezik *kauzalitás*, hiszen már a kisgyermek is erre kérdez rá: miért? Kutatjuk az okokat – ez az európai gondolkodásra nagyon jellemző. Azonban a keleti, így a zsidó gondolkodás is, nem a részeket tartja elsősorban szem előtt, és így nem a köztük levő okozati összefüggést keresi, hanem inkább az egész, a teljesség felé fordul. Vajon kell-e mindenben az időbeliséget, a kauzalitást keresnünk? Szerintem nem. Ugyanis ezek a fogalmak a logikára épülnek, míg *Isten nem ismerhető meg kizárólag logikai, „tudományos” módszerekkel, gondolataink útján*. Ha mindent így szeretnék megmagyarázni, el kellene dobnom a bibliámat, mert annyi ellentmondást találhatunk benne. És ha így szeretnénk látni a világot, azt is el kellene dobunk, mert annyi ellentmondást találunk benne. Jézus azonban többek között az igazság, a valóság. A világ mint Isten teremtménye szintén valóságos. Ezért bízhatunk abban, hogy egyiket sem kell eldobunk, és nem kell más valóságot keresnünk, hanem a gondolkodásunknak kell megváltoznia.

Istennek minden bizonnyal egészen más elképzelései vannak

A speciális relativitáselmélet szerint az idő nem „fejthető le” a térről, mert tér és idő annyira összenőtt, hogy csak ilyen egységként, mint téridőről beszélhetünk róluk. Az általános relativitáselmélet szerint pedig sem a tér, sem az idő nem függetleníthető az anyagtól, mert a téridő görbületei okozzák a gravitáció hatását az anyagra, míg az anyag hatással van a téridő szerkezetére (görbületet okoz abban). A világot Isten teremtette – ha elfogadjuk a mai fizikát, akkor azt kell mondanunk, hogy *az idő is, a térrel együtt (azaz a téridő) teremtmény*. Tehát nem volt mindig és nem lesz mindig. Paradox módon azt is mondhatnánk: *volt idő, amikor még nem volt idő*. Ekkor azonban eljutunk oda, hogy Isten számára az idő nem olyan értelemben létezik, mint számunkra, emberek számára. *A megigazulás kérdésében tehát nem azt kellett volna mondanom, hogy az okozat időben megelőzi az okot, hanem azt, hogy az ok kívül esik az időn!*

az idő is, a térrel együtt (azaz a téridő) teremtmény.

Kauzalitás téridőn innen és túl

A számunkra felfoghatatlan örökkévalóságot persze hiába ostromoljuk, és hiába próbálunk beletekinteni titkaiba, végső soron e világban mindig ellent fog állni fürkésző tekintetünknek. Jó esetben is csak halvány sejtéseket fogalmazhatunk meg. Az örökkévalóságnak – többek között – egy lehetséges elképzelése megtalálható Pannenbergnél.⁹

hanem inkább arról lehet szó, hogy
megszűnik az idő,

Annyit bizonyára mondhatunk, hogy az örökkévalóság nem a létezés egy olyan formáját jelenti, melyben az idő egyre csak telik, de soha nem ér véget, hanem inkább arról lehet szó, hogy megszűnik az idő, és „csak” annyit tudunk

mondani, hogy van, vagyunk – úgy vélem, ez sokkal több, mint amit csak el tudnánk képzelni! Épp amiatt, hogy az időn kívüli, az örökkévalóságban levő Isten teremtette a teret és az időt is, egyetérthetünk HEIDEGGERrel, aki arra mutatott rá, hogy az időt az örökkévalóság felől kell megérteni.¹⁰

Ez már az olyan bibliai részekből is kiderül, ahol Krisztusban kapcsolódik össze a teremtés és megváltás aktusa, például: „Ő szabadított meg minket a sötétség hatalmából, és ő vitt át minket szeretett Fiának országába, akiben van megváltásunk és bűneink bocsánata. Ő a láthatatlan Isten képe, az elsőszülött minden teremtmény közül. Mert benne teremtett minden a mennyen és a földön, a láthatók és a láthatatlanok, akár trónusok, akár uralmak, akár fejedelemségek, akár hatalmasságok: minden általa és reá nézve teremtett. Ő előbb volt mindennél, és minden őbenne áll fenn. Ő a feje a testnek, az egyháznak is, ő a kezdet, az elsőszülött a halottak közül, hogy minden tekintetben ő legyen az első. Mert tetszett az egész Teljességnek, hogy benne lakjék, és hogy általa békéltessen meg önmagával mindent, a földön és a mennyben, úgy, hogy békességet szerzett a keresztfán kiontott vére által.” (Kol 1,13–20)

Pál tehát szorosan összekapcsolja a teremtést a megváltással. Minden Krisztus által, Krisztusra való tekintettel teremtett – azaz a teremtés célkitűzésében már benne volt a megváltás (és a mennyei üdvösség)! Szó nincs ezért arról, amit a sokak által hangoztatott gondolat állít, hogy a bűnbeesés valami olyan romlást hozott volna a teremtésbe, melyre Isten „nem számított”, és ezért aztán korrigálnia kellett! Nem, sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy *a bűneset miatt szükséges megváltás a teremtéssel „egyszerre” jött létre* – még akkor is, ha emberi időnkkel

a bűneset miatt szükséges megváltás a
teremtéssel „egyszerre” jött létre

nézve éles időbeli különbség van a teremtés-bűneset-megváltás hármas lépcsőfoka között.

Ezek a gondolatok megtalálhatók Luther teológiájában is: Ágostonhoz hasonlóan Istenről

9 Müller, A. M. Klaus – Pannenberg, Wolfhart: *Erwägungen zu einer Theologie der Natur*. Gütersloh, 1970, Gütersloher Verlaghaus Gerd Mohn, 60–64.

10 Heidegger, Martin: *Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34.* Budapest, 1992, Kossuth Kiadó, 27. Az előadást a marburgi teológiai szak tanárai és hallgatói előtt tartotta.

mint időtlenről beszél: mivel Isten az idő határai fölött áll, számára nincs korábban vagy később. Minden idő olyan neki, mint egy pillantás. Mivel Istennél az első és utolsó pillanat az „időfolyamban” egy örök jelen, számára minden egy pillanat alatt teremtetett – az embernek azonban ez fokozatos.¹¹

Isten időn kívülségének egy érdekes problémája az úrvacsora. A reálprezencia (Krisztus testének és vérének valóságos jelenléte a kenyérben és borban) párhuzamba állítható Krisztus kettős létével: egyfelől megszületett e földre, és hús-vér ember lett időhöz kötötten – másfelől megmaradt isteni létében az örökkévalóság birtokosaként. Mintegy az úrvacsorában is arról van szó, hogy egyfelől Krisztus mint Isten van

Isten időn kívülségének egy érdekes problémája az úrvacsora.

jelen, és így bűnbocsánatot közvetíthet a szentség, másfelől, ha Krisztus jelen van az ostyában és a borban, akkor egyúttal a téridő kereteiben is megtalálható. (Lásd a komplementaritást a fizikában.) Gaál Botond szerint „**Mind az inkarnáció, mind pedig Krisztusnak az Atya jobbán való ülése szoros kapcsolatban van az úrvacsora értelmezésével: az úrvacsorában a teljes Krisztussal való egyesülésről van szó.**”¹² Tehát az úrvacsora kérdésében is el kell vetni a téridő fogalmait, mert így legjobb esetben is csak közelítést kapunk. Az egyházatyák is viaskodtak e problémával, míg végül elvetették a korabeli tudományos elképzeléseket.¹³ Luther is erre az álláspontra jutott a marburgi kollokviumon (Zwinglivel vitázva): „[...] előzőleg már kijelentettem, hogy a matematikai érveknek ehhez a dologhoz semmi köze, ezért a térbeli határozót az úrvacsorai textusnál teljesen elvettem és kizártam; az igék így szólnak: »ez« (hoc), nem pedig »itt« (ibi) az én testem. Térben, vagy téren kívül, erről inkább akarok nem tudni, mint tudni, mivel Isten ezt nem nyilatkoztatta ki s ezért egyetlen halandó sem tudja bizonyítani.”¹⁴ Nekünk is érdemes követni az egyházatyák és reformátorunk józanságát e téren (is).

Gaál – Thomas Torrance teológiájából merített – véleménye szerint *a niceai hitvallás megfogalmazásai erőteljesen utalnak Isten és Krisztus téridőn kívülségére.*¹⁵ Ezen kívül a bizánci művészet is ezt tükrözi Krisztus-ábrázolásain, „amikor az ikonszerű ábrázolásban szándékosan megfordította azoknak a trónszékeknek a természetes perspektíváját, amelyeken Krisztust ábrázolták. Az Isten Fiának emberré lételét nem lehet oly módon elképzelni, mint egy olyan valakiét, aki a test korlátai közé »bezártta« lett, az univerzumban pedig megszűnt volna az Ő kormányzása.”¹⁶

11 Löfgren, David: *Die Theologie der Schöpfung bei Luther*. Göttingen, 1960, Vandenhoeck & Ruprecht, 38.

12 Gaál: *Tér, idő és az ige...* (8. jz.), 119.

13 Gaál: *Tér, idő és az ige...* (8. jz.), 123.

14 Botta István: *Melius Péter ifjúsága. A magyarországi reformáció lutheri és helvét irányai elkülönülésének kezdete*. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 146. /Humanizmus és Reformáció, 7/, idézi Gaál: *Tér, idő és az ige...* (8. jz.), 125–126.

15 Gaál: *Tér, idő és az ige...* (8. jz.), 62–63.

16 Gaál: *Tér, idő és az ige...* (8. jz.), 72.

Maga Jézus is utal arra, hogy az idő nagyon emberi fogalom, és ezért vigyázni kell vele. Az ősatyák számunkra már évezredek óta halottak. Jézus mégis kijelenti: „**A halottak feltámadásáról pedig nem olvastátok-e, amit Isten mondott nektek: Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene? Az Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké.**” (Mt 22,31–32) Feltámadásról szól Jézus – ezek szerint a holtak feltámadása nem az utolsó napon történik? Ábrahám, Izsák, Jákób már feltámadt? Ők kivételezett személyek, akik előbb támadnak fel – vagy mindenki feltámadt az addig meghaltak közül? Hogyan lehet értelmezni Jézus szavait? A megértésben sokat segít, ha azt

Isten, aki a téridőn kívül van, felette áll e világnak, nincs bezárva az idő korlátai közé.

is megnézzük, Lukács hogyan tudósít a fent idézett vitáról. Ezt olvashatjuk: „**Arra pedig, hogy a halottak feltámadnak, Mózes is rámutatott a csipkebokornál, amikor az Urat Ábrahám Istenének, Izsák Istenének és Jákób Istenének mondta. Az Is-**

ten pedig nem a holtak Istene, hanem az élőké. Mert az ő számára mindenki él.” (Lk 20,37–38) Úgy vélem, mindezt a problémát a fentiek értelmében könnyen megérthetjük: Isten, aki a téridőn kívül van, felette áll e világnak, nincs bezárva az idő korlátai közé. Számára mindenki él – számunkra csak az utolsó napon támadnak fel a halottak.

Isten téridőn kívüliségének és téridőbeliségének kettősségére az úrvacsora mellett ragyogó másik szemléltetést ad Karl Heim: *Isten túlvilágiságának megélése az imádságban történik. Imádságban kapcsolódhatunk a téridőn kívüli Istenhez.* Ha imádságom nem csak üres gyakorlat, ezek az elcsendesedéseim jelentik azt a helyet, ahol találkozom Istennel, és ahonnan

Imádságban kapcsolódhatunk a téridőn kívüli Istenhez.

egész életem irányítatik – Isten így is belép a világba, a világkormányzásba azzal, hogy a hívőket személy szerint kormányozza. Ezzel is megélhetjük Jézus szavainak valóságát: „**Azt sem mondhatják: Íme, itt, vagy íme, ott van! –**

Mert az Isten országa közöttetek van!” (Lk 17,21) Mivel nem e világi valóságról van szó, nem itt vagy ott van – és mégis megnyilvánul e világban is! Ha bárhol imádkozhatom, és így bárhol találkozhatom Istennel, akkor mindenütt jelen van!¹⁷

„Ok nélküli” okság

A fizikusok szeretnék, ha az ok mindig előbb lenne, mint az okozat. De még ha kénytelenek lennének is elfogadni az időben visszafelé haladó tartományok létét, akkor is csak a sorrend cserélődne fel, az ok még mindig az idő rabja lenne. Ám ha Isten az időn kívül van, akkor még ezt sem tarthatjuk meg minden esetben – épp a teológia által vizsgált legfontosabb esetekben nem, amikor Isten jelenlétével beavatkozik e világ eseményeibe (például az úrvacsorában,

17 Heim, Karl: *Glaube und Denken. Philosophische Grundlegung einer christlichen Lebensanschauung.* [=Der Evangelische Glaube und das Denken der Gegenwart. 1. köt.] Wuppertal, 1975, Ausaat Verlag, 172–175.

imádságban stb.). Hiszen ekkor az örökkévalóság közvetlenül belép az időbe! Van-e értelme ekkor okról és okozatról beszélni? A téridő keretei közé szorítottan semmiképp. És így *teológiai oldalról a fizikai értelemben vett kauzalitást fel kell adni*, mert ok-okozati összefüggést legfeljebb a téridőn belül vagyunk képesek természettudományosan kutatni. Ilyen módon kénytelenek leszünk beletörődni, hogy vannak dolgok, amiknek „*nincs okuk*”!

kénytelenek leszünk beletörődni,
hogy vannak dolgok, amiknek „*nincs okuk*”!

Ha nem is a tudományos ok-okozat értelmében szólal meg, mégis igen tanulságos, ezért érdemes bibliai példát hozni. Egy igen figyelemreméltó, „ok nélküli” esemény Jób megpróbáltatása: „**A Sátán így felelt az Úrnak: Nem ok nélkül féli Jób az Istent!**” (Jób 1,9.) „**Erre ezt mondta az Úr a Sátánnak: [...] Még most is kitartóan feddhetetlen, bár felingereltél ellene, hogy ok nélkül tönkre tegyem!**” (Jób 2,3.)

Muntag Andor kommentárjában pedig ezt olvashatjuk: „**A földön történeteknek folytatása van az Úr színe előtt. Megismétlődik, és ezzel még hangsúlyosabbá válik az Úrnak az a kijelentése, hogy nincs Jóbhoz hasonló istenfélő kegyes ember. Csak most egy meglepő, megdöbbentő kiegészítést olvasunk az Úr szavaként: »pedig ellene ingereltél, hogy ok nélkül tönkretegyem«.** A Sátán »ok nélkül«-jére (1,9.) most egy másik »ok nélkül« hangzik. Mikor Isten azt akarja bebizonyítani, hogy Jób ok nélkül kegyes, akkor ok nélkül tönkre teszi őt. Ez azt jelenti, hogy semmi logikus magyarázata nincs Jób szenvedésének. Egyben azonban azt is jelenti, hogy alapjaiban rendült meg a bölcsesség teológiája. Van olyan, hogy valaki kegyes, istenfélő, és mégis szenved, anélkül, hogy a legkisebb hibát is lehetne találni kegyességében.

Az így kialakított régi történet ezzel Jób megkísértésének történetévé lesz. Ez a szenvedés ki-kutathatatlan és megmagyarázhatatlan, mert az Úr maga bocsátotta Jóbra. Ennek a szenvedésnek »okát« keresni azt jelentené, hogy Jób felelősségre vonja Istent.”¹⁸

Nagy megrázkódtatás tulajdonképpen az a teológiai válasz a szenvedésre, amely *Jób könyvében* fogalmazódik meg, és végső soron azt mondja, hogy a szenvedésnek Jób esetében nincs oka. Nagy megrázkódtatás volt a kvantumelmélet azon filozófiai következménye is, hogy a mikrovilág eseményeinek nincs hagyományos értelemben vett oka. Egy radioaktív bomlás esetén csak annyit tudunk, hogy ha egy kémiai elem nagyon sok atomját összegyűjtjük, akkor egy adott idő alatt már csak fele annyi lesz ebből az elemből – de fogalmunk sem lehet arról, egy adott atom mikor fog elbomlani. Még rosszabb, hogy semmiféle okát nem tudjuk ennek adni. A kvantumelmélet szerint a bomlás csak úgy, „ok nélkül” történik! A kvantumelmélet tehát filozó-

18 Muntag Andor: *Jób könyve. Fordítás és magyarázat*. Budapest, 1982, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 28. A héber szövegben szereplő szó, a <N'j! (נָפֶל – hinnám) jelentései: 'ingyen, bér nélkül; alap, ok nélkül; hiába'. Nemcsak a magyar fordítás adja az 'ok nélkül' értelmet, hanem Luther ('ohne Ursache'), a *New English Bible* ('without a cause'), és a Lisowsky-féle héber konkordancia is.

fiai vonatkozásban teljesen kiütötte kezünkől az oksági láncolatot, hagyományos értelemben lerombolta a kauzalitást, a dolgok csak úgy, „ok nélkül” történnek.

A vallásnak és a hitnek egyaránt folyamatosan kell küzdenie a bálványokkal, hogy elhagyja azokat. Ezzel a gondolattal indultunk neki cikkünk felfedezőútjának, és most konkrét módon is szembesülnünk kell ezzel. Az emberben minduntalan kialakul egy istenkép, amelyhez aztán kötődik – néha foggal-körömmel kapaszkodik bele. Jó élete is így zajlott: istenképe a bölcsességirodalom istenképe volt, amely a viszonzás alaptételén nyugodott. Eszerint az történik velünk, amit megérdemlünk, amire cselekedeteink révén méltóvá leszünk. Isten tehát mintegy „kénytelen” a viszonzás elve alapján bánni velünk. Micsoda trauma volt minden kor jóbjainak megtapasztalniuk, hogy Isten istensége éppen abban is rejlik, hogy őt még ilyen értelemben sem kényszeríthetjük, ő teljesen tetszése szerint cselekedhet – ha épp úgy látja jónak, hát számunkra megnevezhető „ok nélkül”!

A klasszikus fizikával megismerkedve az ember szintén kialakít egy képet a valóságról, hogyan is kell működnie a világnak. Éppoly görcsösen tudunk ebbe is kapaszkodni, mint vallásos tekintetben az istenképbálványainkhoz. Néha egy-két korrekciót még hajlandók is vagyunk tenni világlátásunk tekintetében. Ám a fizikai valóság ennél sokkal többet követel meg tőlünk a kvantumelmélet alapján! Ugyanis például az atomok esetében semmiféle modell nincs, amely megmutatná, milyenek is ezek a parányi objektumok valójában. Egyáltalán nem tudjuk – nem is tudhatjuk –, mi történik az atomokkal, elemi részecskékkal, amikor nem figyeljük meg azokat, jöllehet igencsak ragaszkodunk ahhoz, hogy a hagyományos fizika fogalmaival gondoljunk rájuk.

Ezek azok a fizikusbálványok, amelyeket szükséges elhagynunk. Akkor is, ha még a fizikus hallgatók is „[m]egtanulják, hogy valóságos létezőként képzeljék maguk elé a hullámokat, és csak nagyon kevesen közülük tudnak úgy keresztülvergődni egy kvantumelméleti kurzuson, hogy ne alakuljon ki a fejükben valamilyen kép az atomokról”.¹⁹ Még ez is hasonlít a hit dolgaira! Ott áll a tízparancsolatban, hogy Istent semmilyen módon ne formáljuk meg! E vallási képtilalomhoz most mintegy a kvantumképtilalom társul a tudomány oldaláról: semmilyen képet ne alkossunk az atomokról, mert az csak hamis lehet! Még az okság rendszere sem működik e területen – épp ezért sem lehet „semmi okunk” képet-modellt alkotni az atomokról. Marad annyi, amennyit a kvantumelmélet koppenhágai értelmezése megenged: van egy matematikai apparátusunk,²⁰ amellyel számolhatunk, és a kísérleteink eredményeire valószínűségi összefüggéseket állapíthatunk meg.

A *Jób könyvében* megjelenő „ok nélküli” eseményekről szóló írásmagyarázati okfejtést a kauzalitással kapcsolatos korábbi fizikai kép alapján a következőképpen szemlélhetjük: az események okaként tulajdonképpen nem jelölhetünk meg semmi e világi jelenséget, ebben az értelemben tehát valóban „ok nélkül” történtek – akár Jób istenfélelméről legyen szó, akár Jób tönkretételéről. (Csak a mennyei jelenet ad némi magyarázatot, ám még ott is arról szól Isten, hogy a sátán rágalmaira, mégis „ok nélkül” tette tönkre Jóbot. Ha mindenáron okot keres-

19 Gribbin, John: *Schrödinger macskája. Kvantumfizika a valóságban*. Budapest, 2001, Akkord Kiadó, 118.

20 Gribbin szavával élve ez a kvantumszakácskönyv: *Schrödinger macskája...* (19. jz.), 113.

nénk, akkor tehát végül Istenhez jutunk el, és a sátánnal folytatott beszélgetésükhöz. Ám ebben az esetben okkeresésünk már azt jelentené, hogy Istent magát vonjuk felelősségre mi, akik teremtményei vagyunk! Így hát óvakodnunk kell az ilyen okkereséstől – tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy az ősi kérdés – Miért van a világon rossz, gonosz, bűn? Miért vannak természeti katasztrófák, bűncselekmények? –, ugyanilyen felelősségre vonást jelent. Jobban tesszük, ha elfogadjuk: van, ami „ok nélkül” történik.

Tudományos jelleggel természetesen az a lehetőség nem is állhat fenn, hogy az okot Isten-nél kutassuk, hiszen a természettudomány csak saját módszertanán belül mozoghat, tehát az anyagi világban, az immanens körében. Márpedig Isten tekintetbevétele kikerülhetetlenül kicacsintást jelent a transzcendens valóság felé. Ha úgy tetszik, ez az út a természettudomány elől – lényegében saját választása miatt – le van zárva. Ugyanakkor a teológiától sem a tudomány, sem más nem vitathatja el azt az igényét, hogy kutatásai Isten túlvilági dimenzióit is érintsék – amennyiben és amely témában a kinyilatkoztatás révén erről hírt kapunk.

A vallás oldalán állva is tiszteletben tartjuk a természettudomány módszertani választását, miszerint kutatásai egyfajta hallgatólagos materializmus keretein belül, a kísérletekkel vizsgálható és így anyagi jelenségekre szűkíti illetékességi körét. Ezáltal úgy működik, ahogyan a régi mondás szólta: *et si Deus non daretur* – 'mintha Isten nem lenne'. Ez azt is jelenti, hogy egy hívő természettudós is meg kell, hogy elégedjen tudományos eredményei közlésében azzal, ami a tudomány módszertára szerint igazolható. Nem várhatja el, hogy hitbeli elemeket elfogadjanak az akadémiai körök. Ötleitei lehetnek ugyan a hit területéről származók (sokszor meg is történt ilyesmi a tudomány története során), eredményeinek igazolásába azonban ezt nem viheti bele.

Ugyanakkor keresztyénként igényelnünk kell a tudomány felől annak tiszteletben tartását, hogy a teológia nem korlátozza magát az e világi, természettudományos módszertanra, hanem emellett Isten hirdetett, írott és testben megjelent igéjére is figyelemmel van. Ezért kell azt is megvallanunk, hogy számunkra, Krisztus-követők számára minden tudomány, emberi erőfeszítés hasztalan, célt tévesztett, ha nem Istenhez jutunk el végül, ha nem vagyunk hajlandók megálázkodni előtte a végletekig, amíg nem vagyunk képesek feláldozni minden emberi kauzalitást, amíg nem vagyunk képesek elfogadni, hogy a megváltásban (és valójában már a teremtésben magában vagy még „előbb”!), és egész életünkben *minden Istenre vezethető vissza, Ő az oka mindennek!*

Az idő és az okozati rend legnagyobb titka az, hogy Urunk már a világ teremtése „előtt”, az örökkévalóságban tudott mindent, ismert minket, és elhívott, hogy gyermeikeként, ahhoz méltóan éljünk. A megváltás titka az, hogy bár szubjektíven, számunkra csak a jövőben lesz miénk, mégis már megtörtént, mert az örökkévalóságban gyökerezik, az örökkévaló Isten ajándéka, és mindezt már a világ teremtése előtt elrendezte: **„Mert őbenne [Krisztusban] kiválasztott minket magának már a világ teremtése előtt, hogy szentek és feddhetetlenek legyünk előtte szeretetben.”** (Ef 1,4) **„Hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez; nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék. Mert az ő alkotása vagyunk, akiket Krisztus Jézusban jó cselekedetekre teremtett, amelyeket előre elkészített, hogy azok szerint éljünk.”** (Ef 2,8–10)

Különleges felnőttkatekézis

A *Keresztyén Igazság* szerkesztőjétől kaptam a felkérést, hogy írjak beszámolót arról a munkáról, amit a szobi római katolikus gyülekezetben végzek folyamatosan, immár több mint hét éve.

Bevezetőként annyit, hogy kapcsolatom a katolikusokkal évtizedekre nyúlik vissza. 1964-ben kezdődött, amikor Nagyörzsönybe kerültem, és itt találkoztam dr. Szappanyos Béla plébános-

kapcsolatom a katolikusokkal évtizedekre nyúlik vissza.

sal, az államilag megszüntetett *Actio Catholica* korábbi vezetőjével. Ő Nagyörzsönybe mint „büntetőhelyre” került. Minden megkeseredés nélkül remek munkát végzett gyülekezetében. Igazi testvéri-baráti-szolgálati kapcsolat alakult

ki közöttünk. Tíz éven át – elhelyezéséig – jóban-rosszban együtt voltunk, segítettük egymást, s utána is haláláig szoros barátság fűzött össze bennünket. Halála után a börzsönyi hívek kívánságára én szolgáltam az emlékező szentmisén a Bányászteplomban. (Itt jegyzem meg, hogy ő volt Beer Miklós akkori szobi káplán spirituálisa, így általa ismertem meg már akkor a mai váci megyéspüspököt, akivel azóta is tart a kapcsolat.) A további börzsönyi plébánosokkal is végig jó volt a viszonyom.

1992 nyarán nyugdíjba kerültem, és Ipolydamásdra költöztünk. (380 lelkes, színekatolikus falu, evangélikusok csak mi ketten voltunk a feleségemmel. Eredetileg Szob, majd ideiglenesen Letkés, majd ismét Szob filiája.) Természetes volt, hogy bekapcsolódjunk a kis közösség életébe. Az akkori letkési plébános nyitott volt erre. Többször kért közös szolgálatra, de volt, hogy akadályoztatása miatt én tartottam igeliturgiát, nagyhéten lelkigyakorlatot.

Miután a község visszakерült Szobhoz, új plébános jött 2008-ban dr. Káposztássy Béla személyében. (Liturgikából doktorált, majd tanított is a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán.) Vele is sikerült mindjárt az elején közel kerülnünk egymáshoz. Gyakran kérte és adta a szolgálati lehetőségeket, így tulajdonképpen folytattam azt, amit már korábban is végeztem.

Feleségem halála után, 2011-ben Szobra költöztem, ahol újabb szolgálati lehetőségem adódott. Káposztássy Béla nyitottságára példa, hogy amikor az egyik karácsonykor kérdeztem, hogy igehirdetésem végén elénekelném-e Luther karácsonyi énekét, a *Mennyből jövök most hozzátok...* (EÉ 150) első versét, ő elkérte a szöveget és a kottát, és a kántor kíséretével közösen énekeltük végig mind a hét versszakot.

2011-től, miután előbb az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán, majd a budapesti Patrona Hungariae iskolában kapott szolgálatokat, Beer Miklós püspök hozzájárulásával a felnőttkatekéziscsoport vezetését teljesen rám bízta Káposztássy Béla. A kezdeti 5-6 résztvevőből szép lassan 16-18-as létszámú közösség alakult. Minden héten szerdán este hatkor vagyunk együtt. Előtte vagy utána tartja a Mária-légió az imaóráját. Ők is részt vesznek az óráinkon, de vannak énekaros és karitászos tagjaink is.

Érdekes lehet a csoport személyi összetétele. A legtöbben nyugdíjasok, nők: CBA vezetőhelyettese, orvosasszisztens, adminisztrátor, ápolónő, városi jegyző, MÁV-dolgozó, vámtisztviselő stb.

A kezdeti „tapogatózások”, egymás megismerése után egyre közelebb kerültünk egymáshoz, a csoporttagok és én is. Óráink „beszélgetősek” – bárki kérdezhet, akár az éppen aktuális témával kapcsolatosan –, de sokszor egészen személyes ügyek is előkerülnek: család, gyerek-, unokakérdés, akár az új fogprotézis kellemetlenségei is... Süteményreceptek cserélődnek, TV-műsorok, beszámolók a lelkigyakorlatokon, zárandoklatokon való részvételről (Csíksomlyó, Lourdes, Fatima, Máriabesnyő, Pannonhalma). Ha valaki érdekes olvasnivalót talál, az kikerül az asztalra, és viheti bárki. Ugyanígy a *Híd Magazin*, *Új Ember*, *Új Kalász* (katolikus nők lapja), *Képmás*. Verseskötetek: Sík Sándor, Túrmezei Erzsébet, Reményik Sándor. De az újabb egyháztörténelem alakjainak életrajzai is: Terray L.: *Nem tehetett mást* (Budapest, 1990, OLBK; Ordass Lajosról), Mindszenty, Németh A.: *Papok a rács mögött (1948–1950)* (Budapest, 1991, Szent István Társulat), Böröcz S.: *Kiáltás a mélyből* (Budapest, 1994, OLBK) stb. Külön megemlítem és szeretettel ajánlom, mi több mint fél éven át közösen olvastuk Levente Péter és Döbrentei Ildikó *Őrangyalok – személyi igazolvánnyal. Sorsfordító találkozásaink* (Budapest, 2016, Harmat Kiadói Alapítvány) című könyvének rövid, a mindennapokból vett történeteit, melyeknek szereplői erdész vagy autószerelő, ápolónő vagy szomszéd – „angyalok”, akiket csak észre kell venni!

Karácsony hetében és nagyhéten külön alkalmon vagyunk együtt, közösen készülődünk az ünnepre. Ilyenkor sok évtizedes, régi emlékek, akkori „házi” imádságok, köszöntők, énekek is előkerülnek: hogyan ünnepeltek akkor?

Megemlékezünk a névnapokról és születésnapokról. Az ünnepeltek választják az órára a kedves éneküket. Igés lappal, néhány szóval köszöntöm őket, majd az óra végén együtt énekeljük el az „Áldjon meg téged az Úr...” kezdetű köszöntő éneket. Ilyenkor sütemény és üdítő is kerül az asztalra.

Egy-két havonta előkerülnek a nagyvilág egyházi vonatkozású hírei Gémes István révén, vagy más forrásból. Jut néhány rövid perc az egyház humorára is (régii egyházi naptárak, Balázs K.: *Katolikus anekdoták. Anekdoták, szólások és elegyek* [Budapest, 2012, Szent Gellért Kiadó és Nyomda] című gyűjteménye).

Az általánosságok után talán nem lesz felesleges az elmúlt hét év anyagának ismertetése sem.

Kezdetben „bemelegítésként” néhány órán át a tízparancsolat, a miatyánk és az apostoli hitvallás volt a beszélgetések tárgya. Majd kezdődött az első tematikus sorozat: Jézus példázatai (34 óra).

Következett: *Nem tudok imádkozni*. Ordass püspök könyvét (Budapest, 2001³, OLBK) már mindenki megkapta ajándékba, így volt „tan-könyvünk” is. Keresjük a választ: mi az imádság? Mik az ellenvetések? Mikor és hol imádkozunk? Kérdések az imádsággal kapcsolatosan, nehézségek, bátorítások. Imádságunk tartalma: hálaadás,

Beer Miklós püspök hozzájárulásával
*a felnőttkatekézis-csoport vezetését teljesen
rám bízta*

talán nem lesz felesleges az elmúlt hét év
anyagának ismertetése sem.

kérés, magunkért, másokért. A bűnnel küzdők imádsága, kezdők és haladók, az imádság ereje, csalódások, és sok más személyes kérdés is terítékre került, kinek-kinek a maga életéből, a maga tapasztalataiból. (Mint említettem, a résztvevők közül vannak, akik a Mária-légióban, mások a Rózsafüzér csoportban is aktívak.) Az egyre több személyes kérdés, közös beszélgetés révén egyre jobban összeforrt a csoport.

2012–2013-ban új sorozatot kezdtünk. Minden témát előre egyeztettem az illetékes plébánossal, közösen beszéltük meg és választottuk ki a következőt. Így került sor id. Dedinszky Gyula *A biblia néprajza* (Budapest, 1991, Evangélikus Sajtóosztály) című könyvecskéjére. Ebből a bibliai kor emberének életével kapcsolatos kérdéseket jártuk körül: család, házasság, születés, halál, lakás és berendezései, foglalkozások, eszközök, táplálkozás, mindennapok és ünnepek, ruhaviselet, hadviselés, törvénykezés, művészetek, zene, istenképek, csodák, jelek, áldozat. A sorozat végén ez esetben is megkapták ajándékba a résztvevők a könyvet.

2013–2014-ben erkölcsi témák kerültek sorra. Ehhez megint jó „tankönyvet” találtunk: Mácz István *Kísértés a jóra (Etikai olvasókönyv)* (Budapest, 1990, Szent István Társulat) című, több kiadást megélt művét. Ez alapján a történelem egy-egy alakjának életén, munkásságán keresztül kerültünk közelebb a tisztelet, hála, kegyelet, hazaszeretet, bölcsesség, hit, becsület, munka, alázat, türelem, remény, aszkézis, szolidaritás, szeretet stb. mindennapi megélésének lehetőségeihez. Néhány név az egyes témák alakjai közül: Albert Schweitzer, Arany János, Madách Imre, Maximilian Kolbe, Sztzehlo Gábor, a Curie-házaspár, Martin Luther King, Balczó András, Teréz anya, az Apollo–13 űrhajósai, István király és még sokan mások, akik példát adhatnak a ma élőknek is. Ezt a könyvet is mindenki számára odaajándékozta a plébánia. (Itt jegyzem meg, hogy id. Zászkaliczky Pál segítségével levél útján felvettük a kapcsolatot a szerzővel is, aki Cegléden él.)

Béla atyával többször is szóba került, hogy a gyülekezeti tagok kezébe nemigen kerül a Biblia, napi használatra. Pedig volt Biblia éve is. Így született meg a gondolat, hogy valamivel ezen a vonalon is próbálkozzak, és megszületett a Bibliaiskola – újszövetségi ábécé ötlete. Először is mindenkinek legyen Bibliája! Lett is: hat-hétféle kiadás, a régi Károlitól régebbi és új katolikus, protestáns kiadások, nagy „családtól” kis „zsebbibliáig”. Kilenc hétre előre mindenki kezébe kapja az adott témához, címhez választott 6-10 textust. Otthon mindenki felkészül, kikeresi a

megadott igehelyet, elolvassa a megjelölt párhuzamos helyet, az esetleges magyarázatot. Az órán ötperces bevezetőt mondok, ezután összeolvassuk a különböző fordítású szövegeket.

Először is mindenkinek legyen Bibliája!

Gyakoriak a fordítási eltérések, ezeket először megpróbáljuk értelmezni, magát a szót, annak értelmét. Segítségünk a bibliai lexikon, szinonimaszótár, fogalmi szókönyv. Színesedik a kép: mindenki olvas vagy hozzáfűz valamit, kérdez vagy néha vitatkozik. Gyakran kevésnek mutatkozik az egy órai időtartam, hogy minden rendben menjen. Címzavaink: aggódás, áldás, béke, család, dicsekvés, engedelmesség, félelem, gyűlölet, harag, irgalom, kísértés, megbocsátás, próbák, szív, üldöztetés, világ – összesen 66 órai anyag folyamatosan. A témákat úgy válogattam, hogy valami módon kapcsolatban legyenek mindennapi keresztyén életünkkel.

2016 februárjától csak Jézussal foglalkoztunk. Először 32 órában Jézus-arcok az evangéliumokban: Jézus a vándor, a gyermekek barátja, a gyógyító, az „ellenség”, az ellenségszerető, az élet kenyere, az élet vize, a világosság, a pásztor, az ajtó, a tanító; a síró Jézus, a magányos Jézus, a szenvedő, az imádkozó, a megfeszített, a feltámadott. Végül pedig: nekem életem Jézus!

2016 szeptembere és 2017 áprilisa között: Vándorúton Jézussal. Térképpel a kezünkben jártuk végig Jézus életútját Betlehemtől a Golgotán át Emmausig. Az egyik órán élménybeszámolót tartottak azok, akik zarándokúton voltak Izraelben, Jeruzsálemben.

2016 szeptemberétől kicsit önmagunk felé fordultunk. Idősek vagyunk, volt, akit már kikísértünk a temetőbe... Így hát Hazafelé címmel az öregség-öregedés kérdéseivel foglalkoztunk, nagyon is személyes, hétköznapi módon. Egy-egy óra témája: öregsünk; nem akarok megöregedni; irigylem a fiatalokat; félelmeim, aggodásaim a holnapommal kapcsolatban; szenvedések; egyedül maradtam; egyedül maradtam?; a derűs öregség; az öregség mint az imádság szolgálata. A témához sok verset „hordtak” össze Arany Jánostól Sík Sándoron, Túrmezei Erzsébeten, Bódás Jánoson át pápák, Teréz anya és mások imádságaiig, gondolataiig. A témához váratlan és komoly segítséget jelentett egy dunántúli plébános barátom révén a Pannonhalmi Főapátság könyvtárosának, Ásványi Ilonának a bőjti időre összeállított, öregedéssel foglalkozó kéziratfüzete, amit ő megküldött több más bőjti írásával együtt.

2017 szeptembere óta „közkívánatra” újabb Újszövetségi ábécé sorozat kezdődött. Újra kézbe kerültek a Bibliák! A metódus ugyanaz, a fő hangsúly a keresésen van, de most már „nehéztésekkel”: téves helymegjelölés, rossz a szerző, téves a fejezet, de jó a vers, lábjegyzetek egyeztetése. Néha bizony olyat is találnak, amire nem gondoltam – vagy éppen valóban tévedtem... De ez még jobb ízűvé teszi a „bogarászást”. A témavázlat 68 alkalomra szól, ezekből is mutatóba: ajándék, áldozat, bárány, csoda, dicsőség, erő, farizeus, gazdag–gazdagság, igaz–igazság, János, kegyelem, Mária, nyáj, Pál, segítség, szent, tanítvány, Úr. Ez az anyag bőven elég lesz erre az esztendőre is.

Befejezésül még annyit, hogy minden óránk énekkel, imádsággal kezdődik. Az imádságokat három éve folyamatosan Madocsai Miklós *Imádság-mozaik* (1–3. köt. Budapest, 2008–2010, Fébé) című gyűjteményéből egy-egy lapot felhasználva, fénymásolva, azonnal az órán kézbe kapják – lassan mindenkinek együtt lesz a háromkötetes sorozata. Természetesen az óra befejezése is imádság és ének.

Három alkalommal vendéget hívtunk közösségünkbe. Először id. Zászkaliczky Pál szolgált, beszámolva lelkési életútjáról, röviden édesapjáról. Két év múlva D. Szebik Imre püspök volt a vendégünk, aki élménybeszámolót tartott a Fokoláre mozgalom Rómában zajlott vezetőségi üléséről, melyen ő képviselte hazánkat. Fogadta őket Ferenc pápa is. Végül 2016-ban Madocsai

Miklós lelkész volt a vendégünk, így személyesen is megismerhették a „hittanosok” azt, akinek a munkáját felhasználva, imádságain keresztül gazdagodhatunk. Erre az alkalomra meglepett minket azzal, hogy külön füzetet készített *Együtt* címen, „a szobi katolikus felnőtt katekézisben résztvevő testvéreimnek szeretettel” ajánlással. Igazi örömet szerzett vele!

minden óránk énekkel, imádsággal kezdődik.

Időközben Káposztássy Béla más plébániára távozott. Helyére két évre a 65 éves Hefler Gábor, majd 2017. augusztus 1-jével az új plébános, a fiatal Bezák Tamás érkezett. Ők is egyetértéssel támogatnak, és örömmel vették/veszik szolgálatomat. Néha egy-egy órán a plébánosok is részt vesznek, hozzá is szólnak – de semmibe nem szólnak bele. A kapcsolat folyamatosan jó közöttünk.

86. évemben járok, és csak hálát adhatok a jó Istennek, hogy öregségemben ilyen szép szolgálati lehetőséget adott, és én is gazdagodhatok „tanítványaim” és papkollégáim szeretetén

keresztül. Köszönöm, hogy örömet megoszt-hattam a *Keresztyén Igazság* olvasóival. Nem vagyok az írás mestere – kérem, nézzék el, ha ennek valamiben bizonyágát adtam. Köszönöm!

egy-egy órán a plébánosok is részt vesznek,

”

ANGELUS SILESIUS:
Könyörgés a Szentlélekhez

Szentlélek! Fő jó! Szent neved
Borítsa lángba szívemet!
Tüzednek édes lángja fennen
Lobogjon vígan én felettem.
Ébresszen bennem szent kegyed
Szerelmes, élő, nagy hitet!
Világíts át, Te, drága Fény,
Nehogy sötétben haljak én.
Te szent árnyékod hűvösítsen,
Hogy idegen tűz ne hevítsen.
Szívemnek kertje élni fog,
Ha hull rá égi harmatod.
Fő Vigasz, várom jöttödöt,
Csókold életre lelkemet.
Ajándékaid, mint a tenger,
S Nélküled koldus csak az ember.
Itt van szívemnek kelyhe, Te
Pünkösöd borával töltsd tele!
Add, ha parancsod megjelen,

Katonaként én megtegyem.
Te jó tanácsod hadd vezessen,

Különböztessenek jól, helyesen.
Szent értelmeket ha adod:
Felismerem akaratom.
Arany folyam vagy, Bölcsesség,
Szerelmed csókja bennem ég,
És így a szívem tudja, érez:
Milyen jó vagy Te és mily édes.
Szemem mindig csak Rád tapad:
Igazság Lelke csak Te vagy!
Megígérted, jó Jézusom:
E vendéget én megkapom.
A szívem várja vágyva, halkan,
Őt várja ez az üres barlang.
Boldog lesz, majd ha áldva jó:
Örökre nálam marad Ő!

Fordította: Szénási Sándor

Hídépítés

A hídépítés egy nagyon speciális szakma. Olyan, mely nagy felelősséggel és évszázadokra ható eredménnyel jár.

Ittész János püspök úr a *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 4. számában a hídépítésnek a tervezés utáni megvalósítás első munkálatait teszi meg a *Lehet-e alulról jövő egyházi kritika? Van-e létjogosultsága a civil kontrollnak teológiai kérdésekben?* című előadását közzétevő írásában.

A hídépítés első fázisa a hídpillérek megépítése. Pillérek nélkül ugyanis nincs teherhordó híd, legfeljebb csak egy palló. De az mit ér egy folyó, vagy folyam fölött?

A teológiai alapvetés, az elvi teológiai tisztázás mindig hídpillérépítés. E nélkül az egyházban nem lenne szabad véleményt megfogalmazni, döntéseket hozni, vezetni és vezetést vállalni, múltat értékelni, jövőképet felvázolni és stratégiát kidolgozni.

az elvi teológiai tisztázás mindig hídpillérépítés

Püspök úr cikke nemcsak teológiai alapvetés, hanem gondolatok ébresztője is – még olyan nem lelkész számára is, mint én vagyok. Köszönet ezért!

Vallomás és kérdés

Lábujjaim már nem kellene a számoláshoz, hogy hányszor voltak kezemben a *Keresztyén Igazság* című periodika számai. (De a jövőben nem így lesz!) Ezért vagyok bizonytalan a kérdés megfogalmazásakor, hogy szoktak-e ebben a folyóiratban reagálni az írásokra? Püspök úr így fejezi be írását: „Meggyőződésem, hogy – amint a bevezetőben hangsúlyoztam is – az elvi teológiai tisztázás mindennél előbbre való. Erre tettem kísérletet az eddigiekben. Innen fogalmazhatjuk meg az egyházhhoz illő fontos, mindennapi gyakorlatunkat érintő kérdéseinket, és kereshetjük szolgálatunk napi küzdelmeiben az eligazító válaszokat. Tegyük most ezt közösen!”¹

Ebben a kiadványban az Ittész püspök záró soraiban megfogalmazott kérésre nem szokatlan az újabb kérdések, válaszok vagy továbbgondolások megfogalmazása? Én komolyan és magamra vettem püspök úr kérését, felszólítását, miután ő nem szűkítette le azok körét, akik hozzászólhatnak. Bár lelkész mondta már nekem, hogy a suszter maradjon a kaptafánál, Garádi Péter pedig a halgazdálkodásnál és halbiológiánál.

A pillérek már állnak és erre kell elemekből felépíteni a teherviselő hídszerkezetet

1 Ittész János: *Lehet-e alulról jövő egyházi kritika? Van-e létjogosultsága a civil kontrollnak teológiai kérdésekben? Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 4. sz. 10.

Hídszerkezetet, de milyet?

A pillérek már állnak és erre kell elemekből felépíteni a teherviselő hídszerkezetet, hogy közlekedni is lehessen rajta. Nem szakadhat be, nem okozhat balesetet! Értelmezésem szerint Ittész püspök arról beszél, hogy a teológiai tisztázás és alapvetés (hídpillérek megépítése) után a szolgálat napi küzdelmeiben a mindennapi egyházi gyakorlatunk megfogalmazása és kimunkálása a következő feladat.

Miként a pillérek, azaz a teológiai alapvetés is csak az ige alapján és csak krisztusi vezetés alatt történhetett (így is történt), a hídszerkezetnek, azaz a törvények meghozatalának, a vezetésnek és a mindennapi egyházi, gyülekezeti gyakorlatnak is ebből kell kiindulnia, és ezt kell visszatükröznie. Ez akkor is igaz, ha a felépítménynél a kor adottságait nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Egyezések és különbségek

Az egyházi szolgálatban – a maga területén akár lelkész szolgál, akár nem lelkész – minden korban közös a küldő személye és akarata. Az egyház alapítója, a Szentlélek Isten és a küldő Jézus Krisztus örökké ugyanaz. A küldés célja sem szélkakas, egyszer ez, egyszer az, hanem amíg a világ világ, az evangélium közvetítése, átengedése – mint ablakon keresztül a fényé – az embertárs felé. Felekezetiiségtől függetlenül az embertárs felé. Ez is időt álló egyezőség. Mert a felelősség is állandó, ma is ugyanaz, mint 2000 évvel vagy 1500 évvel vagy 50 évvel ezelőtt. Az egyháznak, a benne szolgálóknak és tagjainak minden korban bűne volt, ha ezeket szem elől tévesztették, vagy tudatosan nem vették figyelembe, lecsérték más divatosnak gondolt pótcselekvésekre.

A különbségek sem hallgathatók el, hagyhatók figyelmen kívül. Az adott kor és hely, azaz az időbeli és térbeli adottságok komoly meghatározók. Ezekben pedig nagy különbségek lehetnek. Még akár egy ember két, három generációt felölelő életében is. Gondoljunk arra például, hogy egy felvidéki magyar evangélikus gyülekezetben milyen volt az élet a harmincas években, és milyen ma. Volt magyar lelkész, ma nincs, a szlovák is évente háromszor megy. A gyülekezet tagjai magyarok voltak, ma a gyülekezetrom tagjainak egy töredéke az. A gyülekezetben voltak körök, ma semmi. Folytathatnám.

Hogy kell érteni az igazságot ma?

Ittész János püspök előadásában és írásában Luthert idézi: „Ha mindnyájan papok vagyunk is, mégsem prédikálhatunk mindnyájan. A sokaságból ki kell választani és meg kell különböztetni néhányakat, akiket ilyen hivatalra köteleznek. És az, akit erre kiválasztottak, már nemcsak a hivatal révén pap (ahogy a többiek azok), hanem a többiek szolgálója. És ha az ilyen nem tud vagy nem akar prédikálni és szolgálni, akkor visszatér a többiek sokaságába, és másra ruházza át szolgálatát, és akkor semmiben sem más, mint a többi keresztyén. Íme, így kell az igehirdetői hivatalt és szolgálatot megkülönböztetni a minden megkeresztelt keresztyén egyetemes pap-ságától.”² (Kiemelés – G. P.)

² Ittész J.: *Létezhet-e alulról jövő egyházi kritika?* (1. jz.), 6.

Tessék mondani, hogy kell ezt ma érteni, amikor korábban soha nem ismert mértékű szórvány- és diaszpórahelyzetbe kerültünk, egyháztörténeti időt tekintve pillanatok, azaz 50-70 év alatt? Amikor ebbe a magyar evangélikus szórvány- és diaszpóravilágban – amit magam is valok – Isten új lehetőségeket és áldásokat akar adni úgy, hogy vele párhuzamosan a „sopánkodás teológiáját” ki akarja törölni a szívünkéből.

Tessék mondani, hogy kell ezt ma érteni,

Bárcsak kérdezhetnék

Püspök úrtól nem kérdezek, mert ki ne ismerné jobban a mai magyar evangélikus helyzetet határon innen és túl, mint ő.

Márton testvértől viszont bárcsak kérdezhetnék. Ilyeneket: Drága testvérem és lelki vezetőm az Úr Jézus Krisztusban! Az idézett szavaidat hogy fogalmaztad volna meg, ha nincs sokaság? Ha nincsenek néhányak, vagy alig lehet kiválasztani őket? Mert tudod, drága testvérem, nálunk a Felvidéken már nem lehet, mert nincs olyan, aki – amit te különösen fontosnak tartottál, hogy anyanyelven szóljon az ige – megkülönböztett és hivatalra kötelezett lehessen. Továbbá a Dunától és a mesterséges girbe-gurba határtól délre is egyre kevesebb. Arról a tájról beszélek, melyet Te a török előretörést látva imáidba foglaltál.

Márton testvértől viszont bárcsak kérdezhetnék.

Két héttel ezelőtt – de máskor és máshol is lehetett volna – két ember várta vasárnap a lelkeszt templomunk fűthető előterében. A lelkek pásztorbojtára (Gyökössy Endre szavajárását használva) megérkezett. A két hűséges testvér azt kérte, hogy üljön le közéjük. Volt ének, imádság, ige, ígéről szóló beszéd és beszélgetés. De nem volt Luther-kabát, hetvened vasárnapi liturgia, lekiólvásás és hitvallás. Miatyánk volt.

Testvérem, Márton! Istentisztelet volt ez? Az ígéről beszélgetés prédikáció volt?

Évekkel ezelőtt hóviharos éjszaka jött a telefon: tartsd meg holnap az istentiszteletet, mert 130 km-rel odébb árokba csúsztunk, és nem érek haza. Fél éjszaka készülés, majd Simonnak és társainak kései halász utóda istentiszteletet tartott, melyen prédikált is. Az akkor és azóta számos hasonló rendkívüli esetben ez istentiszteletnek és igehirdetésnek számított?

Istentisztelet volt ez?

Márton testvér! Szerintem te nem ilyen szolgálatátruházásról írtál fent idézett soraidban.

Tudod, drága Márton, mi, Kárpát-medencei evangélikusok – talán néhányszor néhány évtizedet nem számítva – mindig rendkívüli helyzetekben éltünk. (Te másféle rendkívüli helyzetet ismertél, amikor éltél.)

Lehetetlen közlekedési viszonyok és nagy távolságok miatt egyes gyülekezetekben, vagy gyülekezetrészekben évszázadokon keresztül többször tartottak istentiszteletet kántortanítók, mint lelkészek. Világháborúk alatt egyes gyülekezetek vezetői tábori lelkészek lettek, és a gyülekezetet a kolléga próbálta gondozni, de valójában egy tanító, laikus testvér vagy diakonissza vezette lelki értelemben.

A történelmi példákat folytathatnám, sőt elkalandozhatnék olyan tőlünk távoli mai helyszínek és helyzetek felé is, mint a Kazahsztánba kitelepített volgamenti német evangélikusok, vagy a braziliai Mato Grossóban élő szétszóródott evangélikusok, akik az év nagy részében lelkészek nélküli gyülekezetekben élnek meg hitüket.

De vissza mihozzánk. Ma ismét rendkívüli időket élünk, határon innen és túl. Egyre több gyülekezetmaradék kerül összevonásra, egyre több rész tud (akar?) csak eltartani egy lelkészt. Már idehaza sem ritka, hogy egy lelkészhez 4–6 istentiszteleti hely tartozik, a határon túl pedig

8–12. És akkor csak a gyülekezeti élet csúcsára, koronájára, az istentiszteletre utaltam. Hol van még a valós gyülekezeti élet, ami a széles alapokat biztosíthatná: bibliaórák, gyülekezeti körök és alkalmak, imaközösségek, és így to-

Ma ismét *rendkívüli időket élünk, határon innen és túl.*

vább. Magyarul (Márton, te német voltál, de így is értenéd): egyre kevesebbeket ér el a lelkész, ma-holnap tízezrek maradnak rendszeres igehallgatás lehetősége nélkül. Ez pedig fordítottja a dohányzásnak: leszokni könnyű, rászokni nehéz.

Eközben a jeruzsálemi típusú gyülekezeti modell ideje végérvényesen lejárt, és már az antiókhiai gyülekezetmodellnek kellene működnie. (Fabiny Tamás püspök úr gyülekezeti modell értelmezése szerint.)

Testvérem, Márton! Attól tartok, hogy te úgy fogalmaztál meg mindenhol és mindenkor – ma is – érvényes „örök” igazságokat, hogy azoknak adott korhoz való alkalmazását – tudtodon kívül – ránk bízta.

Egyik kései, püspöki szolgálatot is vállalt testvéred, Ittész János pont ezt kérte: fogalmazzuk meg az egyházhoz illő fontos, mindennapi gyakorlatunkat érintő kérdéseinket, és keressük szolgálatunk napi küzdelmeiben az eligazító válaszokat. „Tegyük most ezt közösen!” – írta.¹ Ez bátorít engem is.

Vélelmezett egyetértés

Ha Ittész püspök úrral egy pohár minőségi bort kóstolgatva fehér asztal mellett beszélgetnénk, így fogalmaznék: fogadjunk, hogy a ma szolgáló lelkészek lehetetlen állapotának megítélésében egyetértünk. De 1) nem tudom, hogy fogyaszt-e bort, 2) ez nem lóverseny, hogy fogadásokat kössünk.

Tehát óvatosabban fogalmazok: vélelmezem, egyetértünk abban, hogy lelkészeink napi 8–14 órás tevékenységének csak valamennyi hányada – úgy tudom, kevesebbje – a lelkeszi munka,

szolgálat. Néhányan jól érzik magukat ebben, a többség azonban nem.

lelkészeink *napi 8–14 órás tevékenységének csak valamennyi hányada ... a lelkeszi munka,*

Szerintem abban is egyetértünk, hogy az eddig soha nem látott mértékű szórvány- és

¹ Ittész J.: *Lehet-e alulról jövő egyházi kritika?* (1. jz.), 10.

diaszpórahelyzetből adódó feladatok kijelölése a ma evangélikus egyházának egyik legsürgőbb feladata. Ezen belül a lelkeszi és nem lelkeszi szolgálatok, határok és felelősségek meghatározása. Mindezt annak figyelembevételével, hogy nem csak evangélikusok gondozására hívtunk el, főleg egy olyan korban, amikor már többen élnek e hazában olyanok, akik az egyház szolgálatát nem értik, Istennel, bűnnel, megváltással, örök élettel nem tudnak mit kezdeni. Feléjük való szolgálat, tanúságtétel (hallottam, hogy a misszió szó nem korszerű manapság – a bánat se tudja, hogy miért nem) nem választható lehetőség, hanem tovább nem halasztható kötelessége az egyháznak és minden tagjának.

Saját vélemény

A következők tekintetében már csak remélem a teljes vagy részleges egyetértést püspök úrral a lelkeszi és nem lelkeszi szolgáltók feladatáról a ma evangélikus egyházában a magyar nyelvhatáron belül.

A csökkenő számú lelkeszeknek a menedzseri, könyvelői, pályázatírói – igen, ki kell mondaní, hogy bizonyos óraszám felett – hitoktatói, továbbá fűnyírói, harangjavítói (és itt még 44-féle tevékenységgel kellene folytatnom, helyette stb.) munkák helyett, és a saját felkészülésükön, önképzésükön, szorosan értelmezett lelkeszi szolgálatukon túl:

1. Új egyházi törvényekkel alátámasztva – *a megnövekedett szolgálati terület, missziói te-rep ellátására* ki kell választani, fel kell készíteni és ki kell küldeni egyre több nem lelkeszt.
2. A lelkeszeknek –, vagy maguknak, vagy másoknak a bevonásával – gondoskodniuk kell a kiküldött nem lelkeszi szolgálattevők továbbképzéséről.
3. A lelkeszeknek kiemelt feladatuknak kell lennie a nem lelkeszi szolgáltók ellenőrzése és beszámoltatása.
4. A lelkeszek nem hálás feladata kell, hogy legyen a visszahívásuk azoknak, akikről időközben derül ki, hogy alkalmatlanok. Ezt a rábízottakkal meg kell értetnie.
5. Ezekhez a lelkeszeknek részben el kell felejteniük, amit eddig csináltak, és újra kell értelmezniük mindazt, amit az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, vagy jogelődjében a gyakorlati teológiai stúdiumokon tanultak.

Azt már nem is kell hangsúlyoznom, hogy a közegyház, az egyházkerületek és megyék hatatos segítsége és támogatása nélkül mennyire nehéz, vagy lehetetlen mindezt megvalósítani. Magyarán: a változásnak és változtatásnak minden szinten meg kell valósulnia. Mert, ha nem ..., – ebbe bele sem szeretnék gondolni.

Bátorítás

Ez az év úgy indult, hogy különös bátorítást kaptam Istentől ígéje által: Fölötted ott ragyog az Úr, dicsősége meglátszik rajtad.” (Ézs 60,2). Az Úr ragyog, és szeretné, hogy engednénk ragyogni közöttünk, mellettünk, alattunk és bennünk is. Ha így lesz, fogjuk tudni az utat és a Hogyan-t is, mint ahogy a napkeleti bölcsek is tudták.

Garádi Péter

Viszontválasz dr. Garádi Péternek

Kedves Testvérem!

Megértésedet kérem, hogy ebben a nyílt levélben reagálok röviden a 2017. 4. számban megjelent előadásomhoz fűzött gondolataidra.

Mindenekelőtt egész szerkesztőbizottságunk nevében megköszönöm hozzászólásodat. Kérdésedre („Ebben a kiadványban [...] nem szokatlan az újabb kérdések, válaszok vagy továbbgondolások megfogalmazása?”) először azt kell válaszolnom, hogy *sajnos*, bizony szokatlan. Bárcsak ne lenne az, még ha általában nem is ilyen konkrét biztatással, felszólítással fejeződnének be cikkeink! Hiszen mindig jó, ha nagyon-nagyon ritkán visszajelzést kapunk a lapban megjelent egyik-másik írásra. Még akkor is, ha esetleg kritikus észrevételeket fogalmaz meg a hozzászóló. Amikor pedig azt tapasztalhatjuk,

mindig jó, ha nagyon-nagyon ritkán
visszajelzést kapunk

hogy az éppen szóba került írás továbbgondolásra, kérdések megfogalmazására indítja olvasóinkat, külön örömet szerző esemény. Így hát, most már nem a szerkesztőbizottság nevében, hanem a magam részéről is megköszönöm hozzászólásodat. A köszöneten túl fontos gondolataidra röviden reflektálni is szeretnék.

Először írásom végéről. A „Tegyük most ezt közösen!”² biztatás a konkrét lelkeszi munkaközösség tagjai felé hangzott el. És bizvást mondhatom, hogy az együtt lévőik meg is hallották, és elég eleven beszélgetés bontakozott ki. Az pedig, hogy a lapban ebben az eredeti formában jelent meg a szöveg, jó döntésnek bizonyult – legalábbis hozzászólásod ezt mutatja. Magam is úgy gondolom, hogy az általam említett és az általad továbbgondolt kérdések nemcsak egy-egy LMK, hanem egész egyházunk kérdései. Igazán „sikeresnek” akkor tartanám ezt a mostani beszélgetésünket, ha más testvéreink is bekapcsolódnának. Hiszen ezzel az egyszeri levélváltásunkkal közel sem „beszélhetjük ki” közös dolgainkat, gondjainkat.

Helyzetelemzéseddel, amit a határon belüli és különösen is a határokon túli szórványosodással kapcsolatban írtál, teljesen egyetértek. És minden bizonnyal megalapozott az a feltételezésed is, hogy a közös hitben atyánk és Krisztusban testvérünk, Márton értené nehéz helyzetünket, s válaszai is erről tanúskodnának. Abban azonban egészen biztos vagyok, hogy nem engedne senkinek és semmilyen helyzetre

egyszeri levélváltásunkkal közel sem
„beszélhetjük ki” közös dolgainkat, gondjainkat.

tekintettel a Krisztus keresztyén tanúságát tévő tiszta tanítás (értsd: a *theologia crucis* a maga teljességében!), az ige emberi okoskodás és „korszerűsítés” nélküli hirdetése és a szentségek

2 Ittész János: Lehet-e alulról jövő egyházi kritika? Van-e létjogosultsága a civil kontrollnak teológiai kérdésekben? *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2017. 4. sz. 10.

Krisztus rendelése szerinti ünneplése dolgában! Hiszem, hogy ebben most mi, „levelezőpartnerek” egyetértünk.

Egyik kérdésedre („Istentisztelet volt ez?”) egy történettel válaszolok. Lelkész bátyám, Ittész Gábor, közel másfél évtizedig gondozta Komárom és környéke gyülekezeteit. Az egyik szórványban, ahol a református templomban szokta ünnepelni a maroknyi evangélikus közösség az istentiszteletet, valami miatt nem jutottak be a templomba, és a közösség már maroknyi sem volt, mert egyetlen asszonytestvérünk volt a gyülekezet. A lelkész beinvitálta a Skoda anyósülésére „a gyülekezetet”, énekeltek, imádkoztak, beszélgettek az előírt ige üzenetéről, majd áldással elbocsátotta hittestvérünket. Az öreg Skoda akkor templommá lett, az alkalom igazi istentisztelet – és akkor is az lett volna, ha történetesen nem ordinált lelkész, hanem a szórványok gondozásával megbízott laikus lett volna a tanúságtévő! Mert minden azon áll vagy bukik, hogy hangzik-e az ige, a tiszta tanítás! Ha pedig nem az hangzik, akár egy tradicionális ősi evangélikus templomban is, zúghat az orgona, mondhat nagy bölcsességeket és érdekes történeteket a beszélő (igehirdetőnek hogyan is mondhatnám?!), nagyon jól is érezhetjük magunkat az ügyesen megszervezett eseményen – a legfontosabb, az egyetlen igazán nélkülözhetetlen mégis hiányzik. Azért itt meg kell jegyeznem: éppen ilyenkor különösen is drága és fontos a liturgia, az énekekben, zsoltárokbán, lekciókban, a közös hitvallásban és a Krisztus rendelése szerint ünnepelt szentségben megszólaló üzenet!

Számos kísértés környékez meg bennünket. Többet te is említettél. De nem lehet elégszer elmondanunk, hogy Jézus Krisztus földön küzdő népe közösségében nincs helye a „civil kontrollnak” és az élő közösségben nincs „lent és fent”, „alulról és felülről” – ahogy ezt előadásomban is megkíséreltem elmondani. Viszont mindenek előtt helye van – mai evangélikus egyházunkban, sajnos, inkább így kell írnom: helye lenne – a tanítás tisztaságáért való fáradozásnak. Annak, hogy akiknek ez hivatali feladata lenne, eleget is tegyenek ordinációs és hivatali esküjükben vállalt köteleességüknek.

Azokat a feladatokat, amelyeket írásod vége felé a *Saját vélemény* cím alatt felsorolsz, nem csak te látod sürgetőnek. Mindegyik pontod után odaírhatsz: egyetértetek. Egyetértetek akkor, ha ezek a körmünkre égett tennivalók nem előzik meg a legsürgetőbbet, a reformátori örökségben ránk bízott üzenet tisztaságáért való fáradozást. Reménységem van, de a szó szokásos értelmében mégsem vagyok optimista. Egyházi életünk számos jelensége gyakran tölt el szorongással, de mégis reménykedem, hogy Jézus Urunk megszán bennünket, csodát tesz velünk, és egyházaként megőriz bennünket.

Ismét megköszönöm írásodat. Bárcsak tágabb körben is folytatódna együttgondolkodásunk! Testvéri szeretettel köszönt:

minden azon áll vagy bukik,
hogy hangzik-e az ige, a tiszta tanítás

mégis reménykedem, hogy Jézus Urunk
megszán bennünket, csodát tesz velünk

Ittész János

Summary

Our issue starts with a sermon from **Mária Adámi** on Pentecost: the Holy Spirit has come, and ever since our church lives in eternal Pentecost.

In our *Studies* column our readers will find the continuation of earlier studies. First a study from **József Tubán** titled: *Criteria in Preaching – looking at Form and Content*. This is followed by a study from **Emese Mezei** titled: *Development of the Lutheran Iconography and its Records in the 16th century*. Finally the study of **Tamás Szakács** continues: *The Concept of Time in Science and Justification according to Paul*. We again included a colorful supplement of the pictures.

In this issue we open a new column titled: Building the Congregation. Our aim is to show such new programs which can enrich the faith lives of other congregations also. First **Gyula Dedinszky** talks about his work in a Roman Catholic congregation.

We are always happy if a *comment* arrives to any of our articles. We bring one in our current issue.

We wish all of our Readers blessed reading and spiritual enrichment with this issue!

Zusammenfassung

Seit den ersten Pfingsten, der Ausgießung des Heiligen Geistes lebt das Volk der Kirche in ewigen Pfingsten. Dieser Gedanke steht im Mittelpunkt der *Pfingstpredigt* von **Mária Adámi**, mit der unsere Nummer beginnt.

In der Rubrik *Studien* finden unsere Leser die Fortsetzungen von früher begonnenen Studien. Zuerst wird die Studie von **József Tubán** *Die formalen und inhaltlichen Kriterien der Predigt*, dann *Die Entstehung und die Denkmäler der lutherischen Ikonografie* von **Emese Mezei**, zuletzt *Der Zeitbegriff der Wissenschaft und die paulinische Rechtfertigungslehre* von **Tamás Szakács** fortgesetzt. Zu dem Artikel von **Emese Mezei** fügen wir wieder eine Beilage mit farbigen Reproduktionen hinzu.

Unsere Nummer startet eine neue Rubrik mit dem Titel *Gemeindeaufbau*. Wir möchten neuartige Gemeindeprogramme vorstellen, die auch in anderen Gemeinden das Glaubensleben bereichern können. Das erste Mal berichtet **Gyula Dedinszky** über seinen Dienst in einer römisch katholischen Gemeinde.

Wir freuen uns immer über die Kommentare zu unseren Schriften. Zuletzt wird in unserer Nummer dieser Beitrag gebracht.

Wir wünschen unseren Lesern mit dieser Nummer gesegnetes Lesen und seelische Bereicherung!

E számunk szerzői

Adámi Mária püspöki asszisztens – Győr

Dedinszky Gyula ny. lelkész – Szob

Mezei Emese művészettörténész, doktorandusz –
Kurityán

Szakács Tamás lelkész, fizikus, doktorandusz –
Aszód

Tubán József lelkész – Csorna

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€. Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

A Szentlélek kitöltése, az első pünkösd óta az egyház népe örök pünkösdben él. Ennek a gondolatnak a jegyében kezdődik lapunk **Adámi Mária** *pünkösd-i igehirdetésével*.

Tanulmányok rovatunkban korábbi lapszámainkban olvasható tanulmányok folytatásával találkozunk Olvasóink. Először **Tubán József** *Formai és tartalmi kritériumok az igehirdetésben* című tanulmánya, majd **Mezei Emese** *A lutheránus ikonográfia kialakulása és emlékei a XVI. században* című tanulmánya, végül **Szakács Tamás** *A tudomány időfogalma és a páli megigazulás* című tanulmánya folytatódik. Mezei Emese írásához ismét csatoltunk egy színes, képeket tartalmazó mellékletet.

E számunkban új rovatot is indítunk *gyülekezetépítés* címmel. Szeretnénk bemutatni olyan újfajta gyülekezeti programokat, melyek más gyülekezetben is gazdagíthatják a hitéletet. Első alkalommal **Dedinszky Gyula** számol be egy római katolikus gyülekezetben végzett szolgálatáról.

Mindig örülünk, ha valamely írásunkhoz *hozzászólás* érkezik. Ezt közöljük végül e számunkban.

Áldásos olvasást, lelki gazdagodást kívánunk Olvasóinknak e számmal!